

EESTI KIRJANDUS

1933 № 4

SISU:

- E. PÄSS: Eesti-aineline osa prof. Krohn'i teaduslikus töös.
A. SÄÄRITS: „Lembitu“ algupära kriitika.
O. URGART: Eesti draamatoodang 1932. a.
M. WEIDERMAN: Jakob Pärn Lihulas. (Pildiga.)
M. RAUD: Algkooli ajaloo-õpperaamatuid.
K. K—k ja K. E. S.: Eesti rahva iseseisvuse ennustus
125 aasta eest.
E. VALDAS: Valgamaa.
J. SILVET: M. Wrangell — Eesti-prantsuse sõnaraamat.
M. LEPIK: Jaan Ainelo ja Henrik Visnapuu —
Poetika põhijooni I.
J. PORT: H. G. Wells — Elu ja inimese põlvnemine.
ED. HUBEL: Richard Roht — Vabadus ja vangla.
A. ADSON: Uusi näidendeid.
H. JÄNES: Noorusmaa VI Almanak.
J. MÄGISTE: Karjala entsüklopeedia.
Eesti raamatute üldnimestik 1932. a. alates, 40. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1933 ASUTATUD 1906. XXVII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Abitoimetaja D. PALGI (arvustised).

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitirjate tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbrri korrapärasest ilmumis-aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü, Rütüti 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rütüti 11, tel. 7-60.

Tallinnas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rütüti 11, tel. 9-58.
Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.
SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaulikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Kuulutised teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVI (1930—1932) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, Tartus, tel. 6-01.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

APRILL 1933

NR. 4

Eesti-aineline osa prof. Kaarle Krohn'i teaduslikus töös.

Maailma suurimaid folkloriste ja kõige parem eesti rahvalaulude tundja prof. Kaarle Krohn saab 10. mail s. a. 70-aastaseks. Esitatu sel puhul siin lühike ülevaade eesti ainetesse puutuvast uurija teaduslikust tööst.

Juba varakult on prof. Krohnil elav huvi olnud eesti rahvaluule vastu, nagu tunnistab juba seegi, et autori esimene trükitud töö ilmus eesti rahvaluule alalt: „Virolaisia satuja ja tarinoita. Kertomuksia kansalle I“ (1881), s. o. Eesti jutte ja muistendeid. Jutustusi rahvale I.

Eesti rahvaluule ainete levimine ja selle ajalugu saab põnevaks küsimuseks Soomes siis, kui on teravalt päevakorraks kerkinud „Kalevala“ algupära uurimine. Geograafiline ainete leving ja ajalooline uurimisviis, mille ta, oma isa Julius Krohn'i algatustest lähtudes, välja arendas kindlaks süsteemiks, on prof. K. suurimaid leiutisi. Nendest küsimustest kirjutab juubilar a. 1882 esmakordselt ka eesti folkloori vaatekohalt: „Die geographische Verbreitung estnischer Lieder“ (Fennia 5, 13) ja „Histoire du traditionisme en Esthonie“ (Journ. de la SFOu 10). Kirjutised äratasid suurt tähelepanu, ja selle tõukel tuli prof. Krohn 1883. a. Tartusse otsima eesti rahvalaulude hulgast „Kalevala“ laule. See uurimisretk andis soome õpetlastele üllatavaid tagajärgi. Suur osa „Kalevala“ laule esines eesti rahvalauludes!

Eesti retkest alates on autori huvi eesti rahvalaulude vastu üha kasvanud. Prof. Krohni sulest on ilmunud ka esimene rahvalaulu uurimus eesti keeles; seal on võrdlevalt jälgitud eesti runoteiseid (vt. „Ristitud mets“, Eesti Üliõpilaste Seltsi Album nr. 4, 1899). Samal ajal on eesti aineid võrreldud muis laulu-uurimustes („Runo isosta härästä“, Valvoja nr. 12, 1892; „Luomisruno“, Valv. nr. 14, 1894; „Venepuun etsintä“, Virittäjä nr. 2, 1898; „Kalmanneiti“, Liitto nr. 4, 1906 jt.). Käesoleva sajandi alul on juubilar avaldanud kaks kirjutist eesti rahvaluule suurkorrajatest: „Die Märchen- und

Sagenpublikationen von M. J. Eisen“ (FUF nr. 2, 1902) ja „Übersicht über die wissenschaftliche Thätigkeit des Pastors Dr. Jakob Hurt“ (Отч. Имн. Русск. Георг. Общ. 1904).

Eriti rohkesti on prof. Krohnil teeneid eesti rahvalaulude alalhoidmise ja trükis avaldamise suhtes. Kaasanis kaduma läinud¹⁾ dr. M. Veske eesti rahvalaulude kogust (umbkaudu 2000 laulu) on prof. Krohn teinud täieliku nimestiku. Osa laule (umbkaudu 200) on prof. Krohni koopiatega kaudu kadumast päästetud.

Samuti ilmus „Setukeste laulud’e“ kolm suurt kogu (a. 1904—07) tänu prof. Krohni kaasabile Helsingis „Soome Kirjanduse Seltsi kulu ja kirjadega“. Hiljemini sõlmis dr. Jakob Hurt veel enne oma surma lepingu, mille järgi prof. Krohn hoolitseb tema kogude säätmise ja teadusliku (mitte populaarteadusliku!) väljaandmise eest. 1907. a. tõi juubilar Hurda vanavara „kahes suures köites“ Helsingisse. Kaksikümmend aastat oli prof. Krohn eesti vanavara suurkogu aidamees, säästes neid rahutuul aegadel mitmes eri paigas Helsingis ja Sortavalas, kuni kogude üleandamiseni Eesti Rahvaluule Arhiivile (1927). Kogu selle aja vältel on ilmunud hulk teaduslikke töid nii prof. Krohni enese kui ka tema õpilaste poolt. Paljudest eesti rahvalauludest on valmistatud Helsingi ülikooli juures värsinimestikke ja uurimusi, mis osalt ilmunud trükitunagi soome rahvaluule-seminari väljaannetes: „Kansanrunouden seminarin julkaisuja“ I—III.

Oma õpilaste kõige tähtsamaks tööks peab juubilar eesti rahvaluule alalt kolme: Oskar Kallas: „Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie“ I (Journ. de la SFOu XVI₁); Hella Vuolijoki: „Eesti rahvalaulu tüüpide nimestik dr. J. Hurda kogu järele“ (trükis senini ilmunuta) ja Elsa Enäjärvi-Haavio: „The Game of Rich and Poor“ (FFC 100). Eesti rahvalaulusid käsitlevad veel prof. J. Krohni kirjutatud ning prof. K. Krohni toimetatud „Kantelettaren tutkimuksia“ I—II (1900—01) ja juubilari töödest: „Kalevalankysymyksiä“ I—II (Journ. de la SFOu 35—36, 1918), „Kalevalastudien“ I—VI (1924—1928), „Tunnelmarunojen tutkimuksia“ I. Laulusta (1931; vt. „Eesti Kirj.“ 1931 nr. 11, lk. 607 j.). Viimane uurimus, mis sisaldab rohkesti näiteid eesti rahvalauludest, on kirjutatud Soome ülikoolidele rahvaluule õpingute kursuseraamatuks.

Tartus on prof. K. Krohn käinud peale eelmainitud puhul (1883) veel kolmel korral, s. o. a. 1919, 1923 ja 1930. 1923. a. pidas ta Tartu ülikoolis sarja loenguid, mis hiljemini ilmusid

¹⁾ Prof. K. Krohni arvates võivad dr. Veske rahvalaulude käsikirjad veel alles olla kuskil Kaasani ülikooli paberite hulgas, kus nende väärtust seal keegi ei oska hinnata.

„Eesti Kirjanduses“ ja ka eriraamatuna: „Soome-Eesti vanast rahvalaulust“ (1924). See on ainuke täielik eesti keeles kirjutatud ülevaade soome-eesti rahvalaulude uurimisest.

Prof. Krohn on olnud „Eesti Rahvalaulude“ kaastoimetajaks algusest saadik ja on teinud seal rohkesti kaastööd. „Eesti Rahvalaulude“ I köites (1926) on tema sulest: „Sissejuhatusseks“, „Eesti rahvalaulude värsimõõdust“, „Lauluteisendite võrdlemisest“, „Uurimisviisi näide“ jne. Nii „Eesti Rahvalaulud“ I-se kui II-se (1932) jaoks on ta saatnud Eesti Kirjanduse Seltsile andmeid üksikute laulude sisu ja levimise kohta. Eesti keeles on prof. Krohni sulest ilmunud veel tähelepandav artikkel: „Laula, suukene!“ (prof. M. J. Eiseni albumis 1927) j. m.

Põhimõtteliselt on prof. Krohn, samuti kui oli kadunud dr. J. Hurt ja on dr. O. Kallas, eesti rahvalaulude teadusliku väljaande pooldajad. Seda seisukohta tuleb kõrgelt hinnata. Küsimusele, kas eesti rahvalaulud on hävimise eest hoitud, vastab juubilar põiklevalt. Kui Helsingit (kus on tüüpidesse rühmitatud eesti runode koopiad) ja Tartut ähvardab korruga mingi oht, mis ei võimalda neid käsikirju edasi toimetada, siis oleks ainuke päästja laulude trükitud väljaanne, mis kahjuks alles puudub.

Eesti rahvalaulude parimale sõbrale rohket õnne sünnipäevaks!

Elmar Päss.

„Lembitu“ algupära kriitika¹⁾.

III.

4

„Indogermaani“ luuletis „Buddha“, šveitslase Widmanni india Buddha-legendi aineil loodud moodus maailmavaate-epos, on eesti kirjanduses Kreutzwaldi poolt ümber kujundatud kui „muinaseesti“ luuletis „Lembitu“. Otsegu Widmann algupärase orientaalsete legendi suhtes oli jätnud endale vabad käed, on Kreutzwald Widmanni teose vabalt tõlkinud ja teisendanud, mistõttu „Lembitu“ on võinudki paista pealtnäha kui rahvuslik ja algupärane teos.

Kuidas on sündinud see Buddha soomeugriline inkarnatsioon, selle kohta on teada vähe andmeid. 1869. a. juunis ilmus Bernis J. V. Widmanni „Buddha“, mis antiteoloogia moodsa ja aktuaalse eestvõitlejana äratas liberaalseis kui ka ortodoksaalseis ringkonnis teatavat tähelepanu. Samal aastal on Kreutzwald jõudnud tutvuda „Buddhaga“. Ta on illustreerinud oma J. H. W. Witschel'i usulaulude eestistise toonilt tagasihoidliku eessõna ühe „Buddha“ salmi luules peidetud ägedusega:

¹⁾ Vt. „E. Kirj.“ 1927 nr. 11, 1928 nr. 2 ja 4.

„Oh häda neil', kes vaimu tuult ei märka“ jne. („Rahunurme Lilled“ I, Tartus 1871 — Sissejuhatuseks, lk. 7). „Buddhas“:

„Weh denen, die des Geistes Hauch nicht spüren“ jne. („Buddha“, Bern 1912 — lk. 143).

See on võinud sündida trükivalmis korraldades laulukogu, mis 1869. a. septembris juba konsistooriumile tsenseerida on saadetud¹⁾. Kuid Kreutzwald on võinud luuletiskogule selle „Buddha“ salmiga eessõna kirjutada ka hiljemalt. Nimelt käsikirja hilisemal täiendamisel selle tagasisaamise järel (aprillis 1870) Peterburist, kuhu ta dr. Schultz-Bertram'ile Ülema Tsen-suuriameti kätte edasitoimetamiseks oli saadetud²⁾. Võib ju säärane eessõna pigemini küll olla vaimulikkude tsenseerijate vastu meelepaha vili, kui et seda neile esialgsena just tsenseerida saata. Samuti kui teose pealkirja vahetus, „Homniku ja õhtu ohvrite“ ümbernimetus „Rahunurme lilledeks“, on sündinud hiljemini, kavatsusega käsikirja uue pealkirjaga ilma vaimuliku tSENSuurita esitada ilmlikule tSENSuurile (vt. Kr. Sch.-Bertram'ile 21. nov. 1869). Nii ei või täpsamalt olla selles kindel, milal Kreutzwald „Buddhaga“ on tutvunud. Igatahes on see sündinud 1869. a. lõpu poole, ja „Buddha“ on tõmmanud enese peale Kreutzwaldi luulelise tähelepanu.

Oodates alles tSENSoreist vintsutatava teose saatust („Rahun. I.“ I tsenseeriti lõpuks Riias 14. nov. 1870, siiski vaimuliku tSENSuurita, ilmus a. 1871 Tartus), usaldab Kreutzwald 1870. a. hakatuses dr. Schultz-Bertram'ile oma kavatsuse, asuda kevadel uuele loomistööle:

„Wenn die Lerchen wieder anfangen werden dem neuen Frühling entgegen zu singen, dann gedenke ich auch meiner Leier die zerrissenen Seiten zusammen zu knoten u. ein Schwanenlied anzustimmen, um nicht vollkommen klanglos aus der Welt zu gehen. Sollte es dabei möglich sein den alten Heiden Witschel durchzubringen, dann wäre offenbar Gewinn in so fern, als für diesen ein Verleger in Bereitschaft steht.“ (Kr. Sch.-Bertram'ile 9. jaan. 1870.)

Kreutzwald ei iseloomusta siin ligemalt oma kavatsust, nimetab vaid oma loomingut luigelaulu helistamiseks ja sugulustab „Rahunurme lilled“, „paganliku“ vaimuga. Sellest piisab aga küllalt nägemiseks, et Kreutzwaldil idee on ärganud — „Buddha“ ümber luuletada.

Kuid lõokesed on juba uue talve pakku pagenud, kui Kreutzwald 1870. a. novembris Koidulale teatab oma teose algamisest:

¹⁾ Vrd. Kr. Koidulale 1. okt. 1869. „Kr-i ja Koid. kirj vahetus“ I, lk. 404 jj.

²⁾ Kr. Schultz-Bertram'ile 6. aprillil 1870. Kr-i kirjad Sch.-Bertram'ile Õpet. Eesti Seltsi arhiivis (koopiad Eesti Kultuuriloolises Arhiivis).

„In der langwierigen Reconvalensenz, wo ich das Zimmer nicht verlassen durfte, habe ich ein Estnisches Epos wieder begonnen und zwar im modernen Gewande. Sollte es mir vergönnt seyn, das Werk einmal zu vollenden, dessen 5 ersten Gesänge in Brouillon erst fertig sind, dann übersende ich Ihnen das Manuscript zur Einsicht und bitte um strenge Kritik.“ (Kr. Koidulale 11. nov. 1870. „Kr-i ja Koid. kirjav.“ II, lk. 122.)

Kreutzwaldi ja Koidula kirjades leidub mõttevahetusi „Lembitu“ kohta. Koidula on vaimustatud Kreutzwaldi ettevõttest (Koidula kiri 3.—4. dets. 1870. „Kr-i j. Koid. kirjav.“ II, lk. 112)¹⁾, pärib teose ainet kirjas 7.—9. dets. 1870 (Kirjav. II, lk. 131). Kreutzwaldi vastusega uusaastakiri Koidulale pole kahjuks säilinud²⁾. Koidula uus pärimine sisaldab püsiva huvi asja vastu (Koid. Kr-ile dateerimatus kirjas jaanuaris 1871. Kirjav. II, lk. 144).

Kreutzwald vastab uuesti:

„Lembitu ist der Name meines schon fast vergessenen Helden, wann und ob ich überhaupt einmal wieder an die Arbeit gehen werde, das mögen die Taaralaised wissen. Jetzt ruht Alles, das mit dem Namen einer Nebenbeschäftigung in Verbindung gesetzt werden könnte.“ (Kr. Koidulale 16. veebr. 1871. Kirjav. II, lk. 150 j.)

Hilisemale Koidula pärimisele (16. nov. 1872, Kirjav. II, lk. 264) Kreutzwald enam ei vasta.

Peale selle on veel teada — prof. Eiseni mälestuse järgi on Kreutzwald talle veel a. 1879 seletanud, et tal olevat eepiline teos „Lembitu“ pooleli, ühtlasi kahelnud töö lõpuleviimises. Tegelikult ei olegi Kreutzwald ise „Lembitut“ välja andnud. Mingis Kreutzwaldi viimistelus on teinud seda ta pärijad, sest „Lembitu“ trükiti peale autori surma a. 1885 Soomes.

See napp materjal on vististi kõik, mis on käepärast „Lembitu“ sünni kohta. Ligem pilt on valgustamata, nagu, kuidas on Kreutzwald tulnud „Buddha“ tõlkimise mõttele j. m. Käepärast pole ka trükikäsikiri ega mustandeid.

On ainult kaudseid andmeid asja iseloomu kohta.

Pinda, millel on võinud tõusta see „Buddha“ ümberkujundus, aimame vana Kreutzwaldi elutülpimuses, mis luuletegevusest on otsiskelnud lohutust; ta lõpulekujunenud maailmavaates, mis on vaimuvabaduse püüdel olnud protestimeelne kiriku suhtes ja väljendusimpulssidega; ta kalduvuses, laulda oma luuletajate luigelaul; ta taotelus, anda eesti kehvale kirjandusele suurem luuleteos (otsegu „Tuletorni“ puhul on Kreutzwald tahtnud näidata,

¹⁾ „Kr-i j. Koid. kirjajahetuses“ on dateeritud see kiri — 3. novembril. Siin on kas Koidula kuuga eksinud või on vääralt trükitud: osutuvasti peab olema 3.—4. dets. (vt. Koidula kiri 7. dets., Kirjav. II, lk. 124.)

²⁾ Vrd. järgnev Koidula dateerimatu kiri jaanuaris 1871. Kirjav. II, lk. 139—148.

et seesugune asi on võimalik ka eesti keeles; vt. Kr. Sch.-Bert-
r'ile 23. veebr. 1864), näidata, „et Eestis laulikud veel elavad“
(„Lembitu“, Sisseminekuks).

Mis Kreutzwaldi on peatanud Widmanni teosel, on olnud
muidugi teatav vaimusugulus. Ei tahaks vältida siin mõne
võrdleva joone tõmbamist.

Widmanni „Buddhat“ oleme käsitanud kui üht häält mate-
rialismi langusega mineva sajandi kolmandal veerandil tõusnud
teoreetilise pessimismi ja tegeliku optimismi üldkooris, nagu esi-
tasid seda saksa filosoofias ja luules Hartmann, Hieronymus
Lorm, Dranmor, Grisebach jt.¹⁾ „Buddha“ on metafüüsikalisi,
religioosseid ja sotsioloogilisi probleeme käsitlev mineviku-aineline
maailmavaate-epos, ligidalt aja pinevusi, sealjuures veel rohkem
autori individuaalset isikulugu kajastav.

„Buddha“ autorit on ilmestanud esteetilise ja eetilise vaimu-
elu-ala omapära, mis on kohati vastuolus, otsegu oli see aja vai-
muski. Ühel pool epikuurlik joon, teisel pool humaansus, kaasa-
tunne, kannatusepessimism. Widmannik on eriti nimelt kaasa-
tunne kreatuuriga ja pessimism maailma ilu ja kannatuse vas-
tasloolusest. Religioosnes elus on see andnud põhjust ateistlikele
veendumusile, ülemeelise tunnetamisest loobumusele, tegeliku,
siinpoolsuse kõlbluskäsu väärtustusele. Iseloomulik sellele on ki-
rikuõpetaja Widmanni, moodsa reformteoloogia kaasariündaja
loobumine oma kutsest antiteoloogiliste seisukohtade nimel.

„Buddhas“, Buddha Šākyamuni elu õige vabas tõlgenduses,
leiab aset see Widmanni jumalaus ja panteismi eritus ja ateismi
põhjendus. „Buddha“ toob sealjuures sümboolselt tugeva pro-
testi ristiusu kui sealpoolsuse moraaliprintsiibi kandja vastu, sa-
muti usu ametlikkude esindajate, õpetajate vastu. „Buddhas“
katsub Widmann inimlikustada ristiusu evangeeliumi, puhastades
ta jumalaorjusest, piirata olemasolu maise eluga, üllastades see
ligimesearmastusega. Kõigi nende positivistlikkude tulemuste
juures ei jõua „Buddha“ siiski üle kosmilisest kannatusekurbu-
sust ja trotsist. — Teose eritlevasse mässulisest, kaastundlikku ja
armuõpetavasse vaimu sobitub mäletatavasti idülliline, romanti-
line element — rahva lihtsa vagusa eluna, erakuina, armuvahe-
kordadena, loodusehulena jm.

Teissugune on see maailm, mida esitab meile Kreutzwald.
Lühimalt laseb Kreutzwald karakteriseerida end kui ratsionalist-
lik aruanimene ja kui idealistlik tundeanimene. Kahte õieti vas-
tandlikku arenenud loomutüüpi näitab meile Kreutzwald: loomu-
likult mõistuslikku, mis ilmub ta maailmavaate tõdedes ja tege-
likus elukäsituses, ja intuiitiivselt tundelist, mis on eriti ta tugeva

¹⁾ Vt. eespool, „E. Kirj.“ 1928, nr. 4.

religioossuse sügavamaks põhjaks. Sügavalt usklik-alistuvana, mingil määral eluarana, erakuna, melanhoolikuna, skeptikuna, individualistina, selle kõrval tugeva sotsiaalse kohusetundega, religioosse ühistundega humaanse inimesena ja vaimuülistava ülespüüdjana ilmub Kreutzwald meile kõige napimas iseloomustuses. Valgustusajastu vaated ühelt poolt ja romantismi mõjud teiselt poolt on olnud siin maailmavaateliseks eeskujuandjaiks. Seda tõendavad muuseas Kreutzwaldi kirjanduselis-maailmavaatelised huvisuundumused ja lugemus. Kuigi nad iseenesest on olnud väga mitmekülgsed ja laialivalguvad, osutavad nad ometi teatavaid kindlamaid keskusi: saksa valgustusaja autoreid, kes Kreutzwaldi vaatemaailma vahest küll kõige rohkem on mõjutanud (J. G. Zimmermann, J. H. W. Witschel jt.); klassikuid Goethet ja Schillerit; romantika mitmesuguseid astmeid (J. Paul, Houwald, Heine, Lenau jt.), idüllilist sentimentalismi (Hölty, Bürger jt.)¹). Siit näeme Kreutzwaldi kalduvust nii valgustusaja aruväärtustusele, klassika idealismile, kui ka romantismi tunderahutusele.

Tähtis osa Kreutzwaldis on religioossusel. Ka usumeelsuses ristlevad tal arupõhimõtted ja tundeveendumused. Meile on selgunud, et selles on tundmusel vahest suurem tähtsus kui tunnetuslikul elemendil.

Kreutzwald usub, tajub vahetult, vähem filosoofilise tunnetuse kaudu jumalat. Õige selge on ta religioosse maailmasuhte skeem: usuline alistuvus ja sotsiaalne humaansus — kõikvõimsa helde isa ja tänulikkude nõtrade laste vahekord ja vendlik ühtekuuluvus laste vahel.

Põhjalik eriuurimus Kreutzwaldi usulise maailmavaate kohta lubab meil nüüd täpsamat sisevaadet tema usulisse maailma²). Kompromiss uuest loodusteadlikust eluvaatest, ratsionalismist ja vanust kristlik-kiriklikest pärimusist, pietismist, tihti järjekindlusetu ning vankuv, on Kreutzwaldi maailmavaade. Teoreetiliselt eitab Kreutzwald näiteks jumala vahelesegamisi looduse käiku, aktsepteerib muutmatuid, igavesi looduseadusi, käsitab jumalamõistet nii siis deistlikult. Ta usklik loomus muudab elutu deistliku jumala aga jälle teistlikuks, kes kõikvõimsalt juhib inimesaastust, karistab ja õnnistab. Ilmutususu irratsionaalsust ning dogmatismi eitab ta selge aru, aga peaaegu kiriklikult usub ta hinge surematust, sealpoolsust ja hindab usulist vagadust.

Kreutzwaldi suhe ortodoksaalsesse kiriku-usku on ratsionalistlik, enne kõike arupärases suhtumuses dogmadesse ja ilmutus-

1) Vrd. L. Tohver: Kreutzwaldi väliskirjanduslikust eruditsioonist. Akad. Kirjandusühingu Toimetised VIII, Tartu 1932.

2) S. Holberg: Kreutzwaldi usundlik maailmavaade. Akad. Kirjandusühingu Toimetised X, Tartu 1933.

usu mitteajaloolises käsituses, milles ta näeb pappide omakasupüüde sepitsust. Vastuvõetamatu on Kreutzwaldile „juutlaste vanapapa“, alavihane Vana Testamendi Jehoova; loomuliku mõtlemise põhjal eitab ta pühakirja kui puutumatu tõe, pärispattu, imetegusid, Kristuse jumalikkust, kolmainuse-tõe. Kreutzwaldi käsituses pole ristiusk lunastusõpetus, vaid kõrgem jumalatunnetus ja moraal, pole õpetus, vaid elu, Jeesuse eeskuju järgi käimine. Vaimlise suveräänsuse, sõltumatuse nõudmine on Kreutzwaldi iseloomulikemaks, esimeseks põhivaateks, ja sellest tõuseb ta suur vaenlikkus ortodoksaalse kiriku kui mõistuse- ja teadusevastase vaimuelu-kitsendaja vastu. Eriti taunib Kreutzwald kirja-tähe-fanatismi ja fanaatilisi omakasupüüdlikke kirikuõpetajaid, „pappe“, kes enese tulunduslikes huvides püüdsid säilitada rahva vaimukohtlust. Väga iseloomulikud on Kreutzwaldi, eriti vana Kreutzwaldi ägedad sapivalangud pappide, nende „karja mustade juhtoinaste“, nende „kolmeühetarkade“ jne. vastu. Kuid oma religioosse sisetunde väärtustuse ja mitte usukommete hindamise tõttu on ta erikontsessioonide vastu tolerantne¹⁾, muide buddhismigi kõrgesti hindav²⁾. Eriti tähelepanav on vana Kreutzwaldi huvi välismaa protestantliku reformliikumise vastu, eeskätt selle liberaalse vaimu pärast, mille võitu ta valgustusajalise optimismiga on uskunud³⁾.

Vastukaja öeldule näitavad muide ka Kreutzwaldi usuvaadete mõjustajad, kellest tähtsamad on olnud Šveitsi arst-filosoof J. G. Zimmermann (1728—95) oma teosega „Über die Einsamkeit“ (1784—85)⁴⁾, järelratsionalist pastor J. H. W. Witschel (1769—1847) oma luuletistega „Morgen- u. Abendopfer in Gesängen“, Ulmi reformprotestant Fr. Albrecht (1818—90) oma raamatuga „Religion“ (1857)⁵⁾.

Kreutzwaldil on jumalatunnetus eeskätt vahetu elamus ja selle peamiseks allikaks on talle loodus oma hardas, imestelevas tundemõjus, mis saadab ka teaduslikke tunnetusi. Looduse mitmekesisus ja otstarbekus on Jumala vägevuse, tarkuse tõendus. Jumal on igavene, maailma ja muutumatute looduseaduste looja. Mõningais Kreutzwaldi vihjeis näib absoluutselt igavese Jumalaga nagu rööbiti jooksvat ürgselt igavene aeg. Jumal hoolitseb oma otstarbekalt loodud looduseaduste kaudu maailma eest, aga ta tahe saadab ka alati ja kõikjal kõike. Kreutzwaldi Jumal on ka tasuja, karistaja. Maailma ebakohtadesse, kurjusse, kannatusse suhtub Kreutzwald usklik-alistuvalt. Keha ja hing ei esine probleemina tema maailmavaates. Hinge käsitab ta iga-

1) Vrd. muide Kr-i j. Koidula Kirjavahet. II, lk. 76.

2) Vrd. Kr. Sch.-Bertramile 17./20. jaan. 1874.

3) Vrd. Kr-i j. Koid. Kirjav. II, lk. 177.

4) Vt. Kr-i järelejäanud paberid EKIA-s.

5) Vrd. Kr-i j. Koid. Kirjav. I, lk. 200 jj.

vesena, jumalikuna. Keha on hinge „mullane koda“. Surres pääseb hing ajalisesest elust täielikumasse ellu, mis on ka maise rändaja igatsuseks ja sihitähiseks.

Religioosest alistuvusest — jumala vägevuse ja inimese nõtruse veendumusest tõuseb Kreutzwaldi usukõlblus. Jumal on vägev, helde armastav isa, inimesed nõdrad lapsed, kelle kohus on kõrgemale jumalatundmisele jõuda, jumalat kiita ja tänada. Inimesed on kõik ühe isa lapsed, venna-armastus peab valitsema nende vahel. Väga iseloomulik on Kreutzwaldi avar, kõiki inimesi samaväärtustav elupärane humaansuse-ind.

Kokkuvõetult on Kreutzwaldi religioosne maailmasuhe mingi vabaõhuline intuiitiivne jumala-usk, kiriklikust avarama jumalamõistega, suure alistuvustundega, tegeliku armastusmoraa-liga, kirikuõpetusist välja ja Kristuse suurele eeskujule ligineda püüdev. See on enam-vähem teleoloogiline teistlik-deistlik maailmavaade, arenenud vanust kiriklik-kristlikest pärimusist ja valgustusaja ratsionalistlikest vaateist.

Kreutzwald ja Widmann on tugevasti lahkuminevad isiksused, olukordadegi tõttu: närtsinud hauligidane rauk, arst ja — noor elavahingeline luuletaja; „Kullervo kasvatusena turaani loomus“¹⁾, vimmane, tõsine, melanhoolne ja — sangviiniline austerlaslik „Frohnatur“; elust tagasitõmbuv vaatlejaloos ja — ellusüüviv nautleja. Aga silma paistavad ka teatavad vastavused.

Esiteks — mõlema kaunishinge idealism. Siis teatav arvustav loomutung. Widmanni vaimustruktuuris on iseenesest puudunud säärane mõõtuandev mõistuslikkus ja vaba vaimu väärtustamis-ind kui Kreutzwaldil. „Buddha“ Widmann aga, mis on meile tähtis, oli käinud oma usukahtlustee tähelepandava mõistuslikkusega. Sugulaslikumad on nende eetilised isiksused. Küll ei leia me Kreutzwaldis Widmanni suurt kaasatunnet krea- tuurile, küll põhjened Kreutzwaldi kõlblus usutundel, Widmannil aga tegelikul kaasatundel, kuid inimeste kohtlemine samaväärsete vendadena jääb tegelikult samaks. Mõlemad kannavad humaansid aateid, mõlemad nõuavad nende just tegelikku rakendust. Sarnasena näeme veel pessimistlikku tooni, Widmannil ületamatust teodiike-probleemist, Kreutzwaldil kahtlusest, ideaalidesse tõmbumisest, eluvõrusest. Veel on vastavuses loodusearmastus, idüllilise kaldumus — Widmannil rohkem meeleline, Kreutzwaldil religioosne.

Metafüüsilise maailmavaate suhtes oli Widmann jõudnud ateismini, spekulatsioonist loobumiseni. Kreutzwald jagab teleoloogilist, teoloogilistki maailmavaadet, usulised tõesed on just ta sotsiaalkõlbluse põhjaks. Widmannil oli ületamatu teodiike-

¹⁾ Vrd. Kr. Sch.-Bertram'ile 17./20. I 1874.

probleem, Kreuzwald suhtub sellesse usklik-alistuvalt. Widmann oli reformteoloogiast jõudnud üle üldisele usuvastasusele, Kreuzwald oli jõudnud selle liberaalse usuvoolu pooldamisele. Mis aga sarnaneb, on nende kirikuvaenulikus. Widmannil on see üldise usuvastasusega kaasas käiv nähtus, mis sealpoolsuse asemel näitab väärtuslikuna maist elu; Kreuzwaldil on see dogmadest elavasse jumalatundmisse püüu ja üldise vaimuvabadusepüüu tagajärg. Ühtlasi sünnib see õpetuse protest mõlemail elu tegeliku armastuskäsu nimel, mille algupära on Kreuzwaldil küll jumalik ja Widmannil inimlik. Äge opositsioon ortodoksaalsete, eriti variserlikkude õpetajate vastu ja teolise armastuse nõue on väga iseloomulik mõlemaile. Eeskätt kirikuvastasuses ja humaansusemeelsuses võib kõnelda teatavast kooskõlast Kreuzwaldi ja Widmanni vahel.

Lisaks võib „Buddha“ paljusid teosemotive Kreuzwaldiga kaudsesse vastukõlla viia. Nii näit. Siddharta kahtlustee ja Kreuzwaldi „kahtlustõbi“; „Buddha“ kannatuspessimism ja Kreuzwaldi meeololu molltoon; surmakartuse võitnud naeratades surev erakrauk ja Kreuzwaldi üksielu armastus, surnutekultus ning rahusängi igatsus; kaugemalt veel kas või „Buddha“ teostumatud armuigatsused (Siddhartaga ei lähe naine kaasa, talle ligineb teise mehe armuke, vürstinna) ja Kreuzwaldi kiindumus kirjaneitsisse; lisaks „Buddha“ kosmiline looduslüürika ja klassiline vorm.

Kõigi kirjeldatud vastukõlade põhjal saab arusaadavaks Kreuzwaldi idee tekkimine — „Buddha“ tõlkida, ümber luuletada. „Buddhaga“ on võinud Kreuzwald tõlgendada oma vanaduse hingeilma, melanhooliat, kahtlust, surma-meeelusid, oma erakikkuse, looduslikkuse kaldumusi; on võinud edasi anda oma humaanseid aateid, trotsi ning sarkasmi kiriku vastu, anda vastuhoop neile „kiriku sõnnidele“, neile „mustkuubedele oma loripinkides“ (!), neile „karja mustadele juhtoinastele“, kanda seega värskaid, nii hinnatavaid aotuuli me kodumaagi tukkuvaile nurmedele. „Buddhaga“ on võinud luuletaja-Kreuzwald panna väärrika lõpumärgi oma kirjamehe-teele, laulda oma luigelaulu, anda ka oma sugurahva kehvale kirjavarale väärrika lisandi, näidates, et seesugune teos on võimalik eestigi keeles. Lõpuks on ta võinud loota „Buddhaga“ ka loomistegevuse naudingut, mis on töötanud ligineda vahest sellele kosutusele, mida oli Kreuzwaldile eluraskusis pakkunud sugurahva saaga koostus ürgväärses 1).

Kuidas inspireerus Kreuzwaldile „Buddha“ eestistuse mõte, selle kohta ei ole andmeid, samuti nagu sellegi kohta, kuidas „Buddha“ puutus Kreuzwaldi pihku. Igatahes tõenäoliselt on

1) Vrd. „Kalevipoja“ algtrüki eessõna.

Kreutzwaldi pilgu „Buddhal“ pidurdanud teose antiklerikaalne liberaalne vaim, olgu siis, et teos kas juhuslikult või kavatsuslikult tema kätte on sattunud.

„Lembitu“ hakatuspäevade ümbruses on Kreutzwald kaalunud india muistendite-valmide kogu „Pantšatantra“ eestistamisküsimust. Võib kerkida küsimus, kas see ei heida valgust „Lembitugi“ sünnile; analoogiline on ju ainete orientaalne päritolu. Tegelikult ei ole sellesarnast. Kirjade järgi otsustades on Schultz-Bertram vist enda algatusel saatnud „Pantšatantra“ Kreutzwaldile tõlkimiseks, igatahes ei pea Kreutzwald seda lugejate pärast sobivaks eestistada ja saadab raamatu Bertramile tagasi¹⁾.

Siin on võinud rahvaluulelised huvid mängus olla, liiatigi et tolleaegne värskem saksa tõlge (Benfey, Leipzigis 1851) sisaldas tähtsa võrdlevat muistenditeadust põhjendava sissejuhatise²⁾. „Buddha“ suhtes võib kõiges ses asjas kõige rohkem näha ainult Kreutzwaldi orientaalset huvisuunda ja teiselt poolt eestistus-kavatsusi.

Samuti ei ole teada, kuidas inspireerus Kreutzwaldile ajalooline aine. Enam-vähem kindlalt oli eestistusmõte ühtlasi ümberloomismõte; siit on liikunud kujutus rahvusliku ajaloo radadele. Loomisotsuses on Kreutzwald kindel olnud 1870. a. alguses, nagu osutab teade Sch.-Bertramile. Tõenäoselt olid selgunud seks ajaks ka intuitsioonid rahvusajaloolisest aimest ja kangelasest.

Eestilist ainemuutust võib seletada küll Kreutzwaldi rahvuslike püüdesihtidega. Ka võib kaudselt aimata, mispärast on Kreutzwald peatunud minevikumiljööil ja seal just iseseisvusaja lõpul. „Buddha“ tegevustik õige kauges minevikus on nõudnud Kreutzwaldilgi minevikuraamidesse jäämist. Selle kõrval on võinud mõjuda Kreutzwaldi eesti muinsuse, mineviku harrastus. Oli ta ju „Kalevipojaga“ loonud müütilise Eesti, esimene samm sellest edasi selgemasse ajalukku viib iseseisvusaja lõppu. Ka muidu on Kreutzwald võinud Eesti ajaloost vaevalt leida midagi vastavat, mis oleks lubanud ikkagi originaali piiridesse jääda, kui on seda 12. ja 13. sajandi siirdumuses muistne Eesti oma vanematega, sangarliku Lembituga ja sakslaste asumisega Baltikumi.

Kuigi Kreutzwald kõneleb Koidulale oma tegevusest algupärasel valguses, on ta mõelnud, nagu „Lembitu“ näitab, motiivistiku ja kompositsiooni mõttes originaali üpris karmilt jälgida. Lembitu jääb õieti vaid ajaloolise Lembitu paljaks nimeks, kui ka

1) Kr. Sch.-Bertramile 27. okt. 1870; 5. märtsil 1871.

2) „Pantšatantra“ — kuulus india valmteos, esinev väga paljudes erinevais ümbertöötis, millest olid saksa keeles tol ajal värskemad — araabia tõlke heebrea tõlkest 13. s. tehtud tõlke kriitiline väljaanne Holland'ilt (1860) ja mingi Kosengarten'i poolt väljaantud teksti tõlge Benfey'lt (1851), kus sisaldub mainitud kuulus sissejuhatis.

teose miljöö on tunduvalt eestipärastatud. Mõeldes toota „Lembitu“ peamiselt luulekujulise maailmavaate-eepose tõlgendina, mitte rahvusajaloo esitise, tahtmata algkujust suurema kõrvalekaldumisega raskendada oma loomistööd, ei ole Kreutzwaldi mõttekujutus Lembitu suhtes liikunud üldtuntudki andmete piirkonnas.

Kaudsemate andmete najal valgustub ligemalt ka „Lembitu“ hakatus.

1870. a. jaanuaris loodab Kreutzwald ligineva kevadega „Lembitu“ alustada, teeb seda aga alles sügisel. Viibimine on põhjustunud Kreutzwaldi haiglusest ja ajanappusest. 24. veebr. 1870 teatab Kreutzwald Koidulale, et ta on juba viis nädalat haige olnud ja palub vastusega oodata, sest ta ei saa üldse kirjutada (Kirjavah. II, lk. 19 jj). Alles märtsi alul paraneb ta (vt. Kirjavah. II, lk. 23 jj). Üldiselt on haigetuba võimaldanudki Kreutzwaldile kirjandusetööd; kõnealune haigusjuhtum on teda aga nähtavasti liialt kurnanud, nii et tal lusti polnud „Lembituga“ tegemist teha. Ka tervenedes on ta pidanud kavatsuse järjesti edasi lükkama. Aprilli alul sureb Võru kreisiarst ja Kreutzwald peab ajutiselt ka kreisiarsti kohuseid täitma (Kr. Koidulale 8.—12. apr. 1870, Kirjavah. II, lk. 51).

Kui Koidula kutsub lehekuul vanameistrit Tartusse, noortele „Kalevipoega“ harrastavale eesti üliõpilasingikesele selgitusi tooma, peab kutsutav muide just ajapuudusel ära ütleva. „Mai-kuu on inimesed külvanud sedavõrt tõbedega, et vaesed ihuvalvajad ei tea, kuidas oma päevatööga valmis saada,“ kurdab Kreutzwald; lisaks on tulnud aruande valmistus uuele kreisiarstile. Seesuguse eluviisi juures, kus „inimene kergesti oma paremad tundmused võib kaotada“, pole loomulikult võidud mõelda „Lembitu“ peale. Suvekski pole Kreutzwaldile tulnud oodatud rahupõlve. Juulis paeluvad teda muide kalendrisaba sõtkumise mured¹⁾ (Kr. Koidulale 19. juulil 1870, Kirjavah. II, lk. 95, 101).

Varasügisel, vist septembris, Tartus käigu järel, on Kreutzwald haigestunud taas raskemalt. Pikema vaikimise järele teatab ta sel puhul 11. nov. Koidulale, et ta nelja nädala eest voodist pääsenud, kuid alles kümnendat päeva omil jalul ronib laatsaretti. Ühtlasi teatab ta, et pikal ja igaval paranemisel, mil toast ei tohtinud lahkuda, alanud ta uue eepose ja jõudnud mustandis lõpule viie esimese lauluga. Ligikaudse täpsusega nii siis 1870. a. oktoobrisse langeb „Lembitu“ hakatus ja viie esimese laulu sünd, — ikkagi haigetoas, otsegu on sündinud episoode „Kalevipojastki“. Kreutzwaldi teatest osutub veel, et tal ei ole ligemaid väljavaateid tööga edasijõudmiseks. Seda kahtlust kuuleme hiljemini.

¹⁾ Kasuline kalender 1871. Kr-i pealkirjata jutt Põllupapi perest (1866—73).

Koidula „Saaremaa onupoja“ lavamenu õhutusel on Kreuzwald siiski nüüd usin oma käsikirjalisele „Tuletornile“ trüki-ristiisa nõutama. Umbes aastal 1872—73 on ta tegelnud veel „Rahunurme lilled“ II ande väljaandmisega (tsenseeritud 1874, trükitud Gläser'i juures 1875, ilmunud millegi pärast Schnackenburg'i kullul Tartus a. 1880) ¹⁾. Nendega umbes ühel ajal on Kreuzwaldil trükki läinud ka tema „Vanne ja õnnistus“ (ilmub 1875), mis vististi on valminud enne „Lembitut“ ²⁾.

„Lembitu“ on olnud aga visa edenema, Kreuzwaldi puhkepõlveski Tartus, kus Kreuzwald on oma viimse sugurahva-võlakohustuse lunastanud „Kodutohtriga“ (ilmub 1879). Muide on sellest ajast jäljeke Kreuzwaldi pilguheitest india moodsasse usuellu ³⁾, mille põhjuseks aga siiski oleks üliagar oletada „Lembitu“ orientalse aine ligemat mõju.

Hämmastab, et Kreuzwald, kes viie esimese lauluga mõne nädala kestel mustandis valmis oli saanud, aastaid vajas „Buddha“ ülejäänud 15 laulu ümbertegemiseks. Tõenäoselt on talle raskusi teinud lihvimine, viimistelu, — kui mõtleme stantsile ja tookordsele luulekultuurita keelele. Näeme ju, et „Lembitu“ kõigile katseile vaatamata ei saavuta vormilist siledust. See ja ligineva surma aimus on lasknud Kreuzwaldi kahelda töö lõpetamises, ja võib-olla põhjusega: „Lembitu“ on välja antud puhkama läinud lauliku pabereist. Usume küll, et Kreuzwald pole „Lembitut“ oma eluajal mõelnudki ilmutada. Just sama kiri Sch.-Bertramile, milles Kreuzwald teatab luigelaulu laulmise kavatsusest, tõendab Kreuzwaldi isikulise kunsti põhimõtet, mis ei püüdle omalt ajalt loorberipärga, vastutulekust selle odavaile nõudeile... „Lieber schreibe ich wie R. Wagner seine Musik für die Zukunft, für den Fall, dasz wenn nach hundert Jahren noch Jemand bei uns die estnische Sprache versteht, der dann meine Opera omnia lesen kann“ (Kr. Sch.-Bertramile 9. jaan. 1870). Väärtvaade, mis on võinud jätta pabereisse ka oma luigelaulu.

Küsime aga, kas see käsikiri on olnud viimisteldud. Teame juba, et „Lembitu“, jõudes „Buddha“ 18. lauluni, lõpeb, kuna puudub „Buddha“ kolm viimast laulu. Ainult et viimaseis lauludes „Lembitu“ sündmustik tunduvalt erineb „Buddha“ omast ja et sisu käik võimaldab ka teose teatavat lõpetatust näha, lubab

¹⁾ Vrd. G. Saar: J. H. W. Witscheli „Hommi- ja Öhtuohvrite“ eestindused (käsikirjaline, AKÜ).

²⁾ Kr. kirjutab 5. mail 1868 Koidulale oma loomiskavatsusist: „Tänavustest loodustest ei ole veel midagi ilmale tulnud, aga esimene sünnitus peab jälle üht „kurbliku vaatamängu“ tooma“ (Kirjav. I, lk. 167).

³⁾ Kr. tõlgib ja ilmutab ühes oma tunnustusega kellegi brahmanistliku usureformaatori mõtted ristjusu kohta: „Mis Brama usutunnistuse (religioni) paranduse seltsi liige Keschub Cunder Sen Kristuse ja kristusduse üle ütleb.“ (See tükk on võetud: „Eine Missionsrede von Max Müller“, Strazsburg, Trübner 1874.) — „Sakala“ lisaleht 1878, nr. 31.

oletada, et Kreutzwald „Lembitu“ vahest seesugusena hädapärast on lõpetanud 1).

„Lembitu“ on valminud vaikes varjus. Võib-olla on Kreutzwaldi tagasi hoidnud ligemaist ilmutamisist tahe originaalist nähtavasti üldse mitte rääkida. Meie teada ei ole ta kuskil viidanud „Lembitu“ tõkelisusele. Ja kui usaldada „Meelejahutaja“ „ustavate teadete“ põhjal toodud tõendust (õienduseks anonüümsele „Lembitu“ arvustajale „Tallinna Sõbras“ nr. 40—42), et „Lembitu“ alapealkiri „muistepõlve mälestustest kasvanud luuletus“ on kirjutatud Kreutzwaldi enese poolt ja ei ole „Lembitu“ väljaandjate töö, kes on lisanud ainult märkuse „Lembitu“ väljaandmisest Kreutzwaldi pabereist ja märkuse puuduvast vahetükist „Lembitu“ 114. lk. („Meelejahutaja“ 1885, nr. 46, lk. 309), — siis peame uskuma, et Kreutzwald on mõelnud „Lembitu“ esitada kui algupärandi, mis liiati katsub sihilikult varjata oma laenikkust. Ometi ei tea me otsemat ei Kreutzwaldi korraldusest oma kirjandusliku pärandi kohta ega „Lembitu“ väljaandmisest.

Igatahes ilmus „Lembitu“ meie kirjandusse Kreutzwaldi algupärase teosena, millena ta püsis ligi poolsada aastat. Kuid, lõpule jõudnud „Lembitu“ sünnilooga, ei ole enam asja edasi minna ta ajalukku. „Buddha“ siirdumine meie kirjandusse, „Lembitu“ süünd on andmevaene; mida me siin peale otseste tõsiasjade võime näha, on „Lembitu“ ja Kreutzwaldi intiimsem vahekord. —

Seega on antud eelorientatsioon „Lembitu“ algupära küsimusele. „Lembitu“ allikate jälgimisel oleme näinud Buddha Šākyamuni elu legendipärimusist loodud Widmanni moodsat teost, edasi ta siirdumist eestipärastatuna meie kirjandusse. Missugune on see „Lembitu“ oma originaali suhtes, see Kreutzwaldi aastatsinane töö, mida ta ilmutab Kreutzwaldist, — seda näidata on edasimineku otsemaks ülesandeks.

Ado Säärits.

(Järgneb.)

Eesti draamatoodang 1932.

1.

1932. a. näitekirjandusele võib esimese hooga läheneda suurte otuste ja lootustega. Rida rohkem või vähem nimekaid kirjanduslikke on asunud silmapaistva energiaga näidendite tootmisele, teatrite hooajad mööduvad algupärandite tähe all ja draamale

1) Paljudele „Lembitu“ arvustajaile on paistnud „Lembitu“ poollelijäänud teosena, nii anonüümsele arvustajale „Tallinna Sõbras“ 1885, nr. 42, veerg 2; J. Kunder'ile („Lembitu“, Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamat 1884/85, lk. 331); V. Ridala'le (Eesti kirjanduse ajalugu koolidele, 1922, lk. 48; Eesti kirjand. ajalugu koolidele I, 1924, lk. 282). M. Linna-saarele („Lembitu sündimine“, 1921, lk. 72—75 jm.).

heatahtlik, seejuures kahjuks tihti küll ka pinnaline arvustus näeb ja õhutab kirjandusliikide võistluses seniste jõuvahekordade põhjalikku ümberkorraldumist draama kasuks. Tegelikult ei anna aga 1932. a. draama lähem vaatlemine põhjust eriliseks rõõmustumiseks. Sest kuigi näitekirjanduse alal pidevalt teotseenud kirjanikele on lisandunud mitmed hoopis uued nined, kuigi üles on äratatud juba aastaid vaikinud autorid ja kuigi sellele alale on ootamatult ümber rakendunud mõned kindlad teiste kirjandusliikide esindajad, — siis ometigi nõnda moodustunud oma jagu huvitavale isiklikule koosseisule ei vasta kaugeltki sisuliste uudisnähtiste juurdetulek. Nagu tuleb meie algupärase näidendi väline edu panna suurelt osalt „Mikumärdi“ arvesse, on ka sisuliselt „Mikumärdi“ ikka veel juhtimas enamikku meie näitekirjanduse pealekasvust. Kuid olgu sellele kohe lisatud: juhtimas mitte niipalju oma vooruste kui pahedega, mille juures isegi voorusi on osatud laiali sõtkuda kahtlasiks väärtusiks. Sellest on ka selge, millised on õieti meie tänapäevse draama kõige silmatorkavamad tunnused.

Muidugi ei saa suruda paarikümnet autorit eranditult ühe mütsi alla ega mõtestada kõiki aastatoodangu teoseid ühe ja sellesama mõttega. Aga kolm-neli erandjuhtu välja arvatud, on meie tänapäeva näitekirjanikud moodsaiks reportereiks, kes lõbusalt aru annavad ajaküsimustest, ajasündmustest ja ajatüüpidest. Nagu ajalehe-negrid kunagi, nii lähtuvad nüüdisaegsed näitekirjanikudki tõsiasjust, aga tõde ise, nimelt täis-tõde, ei ole neile siiski oluline. Nad haaravad killu tõsielu, tähtsustavad seda üle loomulikkuse piiride, lubavad endale liialdusi igas võimalikus suhtes, et aga kuidagi siduda publiku tähelepanu. Nii on tänapäeva draama väga sagedasti nagu ajalehesõnum, põhialuselt küll tõsiasjadele vastav, üksikasjus aga kõmulisuseni liialdatud ja võlts.

See on väga iseloomulik kogu meie tänapäeva ajajandile, mis kirjutatakse J. S. Panius'e ühevaatuselise nalja „Agendid“ sisuseletuses — eessõnas: „Praegune aeg, kui nii võiks öelda, on läbi ja läbi agentide ajajärk. Neid käib igasuguseid, need pakuvad sulle kaupa, millele sa unes kah pole mõelnud, need on valmis sulle andma kõik puhta jumala muidu, kuid selle eest söövad su hinge seest oma lõpmata norimisosavuse ja lakkamatu energiaga.“ Sellise „agentide paanika“, nagu defineeritakse sealsamas, paisutab nüüdisaja kardinaalseimaks probleemiks küll ainuüksi J. S. Panius, kuid ega teisedki suuda mitte alati leiutada tunduvalt kaalukamaid ajanähiseid oma reportaazi materjaliks. Ei tahaks ju uskuda, et korporandi või muidu liga-loga üliõpilase saatuse otsustamine on nii tähtis ajaprobleem, et vajaks otse massiliselt käsitlejaid. Või on siis meie iludusvõistlu-

sed nii tähtsad, et vähemalt kolm autorit pidid 1932. a. maha istuma ja sellest draamasid looma.

Osa meie kirjanikest on mõned aastad tagasi ägedalt nõudnud reportaaži sissetoomist meie kirjandusse ning selle kaudu näinud avarduvat uusi arenemisvõimalusi. Nüüd esinevad aga reportaažinähiised meie draama alal sel kujul, millist oma-aegsed algatajad uneski ei osanud ette näha. Oleme jõudnud küll reportaažini, kuid selliseni, mis kannatab halvema ajakirjanduse reportaaži pahede all. Ausa reportaaži esimenegi aste on aga ikka alles saavutamata. Tänapäeva draamavormilist toodangut vaadeldes näib veel kättesaamatus kauguses olevat tõsiasjade võltsimatu registreerimine. Ja kuigi mitmete murrangute järele kujunenud uute tänapäevsete olude, tüüpide, ajasoovide ja -ideaalide asjalik kirjeldamine ei tohi olla mingiks lõplikuks kirjanduslikuks ideaaliks, siis peab praeguses olukorras ometigi veel eriliselt rõhutama sellise menetlusviisi paratamatut vajadust. Kitsamalt ajaliste ja ruumiliste tõsiasjade sidumine tervikuliseks maailmapildiks, teiste sõnadega, võltsimatute tõsiasjade läbivaimsustamine — see peab esialgu jääma veel kaugeks tuleviku-unistuseks.

Kui tänapäeva näitekirjanikkude poolt registreeritud tõsielu-nähised ei kisu kaasa lugejat või vaatajat kas lihtsalt alalise ning seejuures ladviku korrutamise või vägivaldse väärnähise tõttu, siis loomulikult otsivad nõudlikumad maitsjad väärnähiseid mujalt. Neid väärnähiseid võib leida aga kõige vähem küll tänapäevse ajadraama ideestikust. Mitte ainult enamik jandiloojaid ei pea rõhupanekut ideelisele ei midagi ütlemisele ja väljatöötamisele asjatuks, vaid isegi mõni arvustaja on juba pahaks pannud „ideede kammitsas siplemist“ ning vägagi rahul olnud ainult „lõbusa õhtu“ pakkumisega, mis „ei häiri“ vaatajat mõt-tepingutusega. Seepärast pakutaksegi enamasti ainult algelisi, kõigile tuntud või kõigile vastuvõetavaid mõtteraasukesti. Ei vaidle ju keegi sellele vastu, et agendid on väga tüütav rahvas, ega sellele, et iludusvõistlused on tsivilisatsiooni mõttetu produkt, et see pole paha, kui vaimutööl ummikusse joosnud haritlane hakkaks murdma füüsilist tööd teha, et see viib naeruväär-susteni, kui mõni ilma igasuguste eeldusteta külapolitik hakkab ajama kõrgemat politikat jne. Kuid ometigi arendatakse alge-lisigi probleeme saamatult ja algupäratult. Äpardunud tudengi ümbersünd ja õnnelikuks saamine talutöös on siin üks püsiva-maid kinnis-ideid, mis rohketele küsimärkidele vaatamata väikeste variatsioonidega elab üha edasi.

See, mille nimel lubatakse enesele luksust hoolimatu olla paljude oluliste momentide vastu kirjanduslikku teost sünnita-vaist komponentidest, see on vastutustundetu tahe publikut lõ-

bustada iga hinna eest. Kõiki elunähiseid ja ajatüüpe korraks esitada koomilises valguses — selles näib seisvat tänapäevse dramaatilise kirjanduse pea-ülesanne. Vaatlejale näidata teda ennast nõnda, et vaatleja tunnustaks: „ei meil pole kerge kellelgi“, kuid siiski kaasa naeraks — nii selgitatakse lõöksõnaliselt ühe näidendi eessõnas ideaali, mille poole püütakse.

2.

Tänapäeva käsitlevate komöödiate ideelagedal taustal on rõõmustavaks erandiks Mait Metsanurga „Haljal oksal“. Kui Metsanurk oma komöödias püüab kinnistada tõusikliku laiutamise grotesk-koomilisi tagajärgi, sundides vaatajat lõbusalt naerma ajaliste veidruste pärast, siis skitseerib ta samal ajal ometi ka avara maailmavaatelse aluse ja laiendab nii pakutavat ajaviitest kõrgemale ulatuvamaks. Küll ei suuda temagi hoiduda ajakomöödia kulunud võtetest, temalgi näeme tõsiasiade groteskset paisutamist ja moonutamist, kuid ta selgesti väljendatud moraalsed ja ühiskondlikud sihid annavad näidendile kui tervikule siiski teatava raskuse, mis ei lase pakutaval hajuda õhku.

Metsanurga tung vaadelda ja hinnata tõsiasi ju oma mõtteilma seisukohast tundub tihti isegi liiga pealetungivana; ta puudutab väga paljusid tänapäevas liikuvaid probleeme, ei suuda aga sellise materjalirohkuse tõttu ühtegi vajalisel määral reljeefselt esile tõsta ega lõpuni arendada, ja nii jääb „Haljal oksal“ lõppresultaadis ka ideelise sünteesi poolest julgusetuks ning kõhklevaks.

Peaprobleemiga, milleks on seniste isikliku hea-olu aluste paigaltnihkumine, haljaid oksid kandva puu surmaeelne värsemine kõike eest pühkivate uute tuulte käes, seltsib rida kõrvalküsimesi tööst, moraalist, kultuuri-orientatsioonist jne., mille käsitus kaugeltki mitte alati ei sula orgaaniliselt ühte peaprobleemi arendamisega. Nii jääb „Haljal oksal“ kompositsiooniliselt laialivalguvaks, ja võib-olla just selle lünga tõttu ongi autor sama peaprobleemi võtnud uuesti käsitlusele jutustises „Taniel heitleb“ ja leidnud seal küsimusele igatahes palju reljeefsema väljenduse.

Miljöö poolest Metsanurga teosele väga lähedane Jaan Kärneri „Merihärg ja Ko ajab Venemaga äri“ viib aga vaatleja ideeliselt hoopis ummikusse. Tõusikud ja tõusikuid tüssavad ulaharitlased moodustavad Kärneri komöödias ühtlase moraalselt mandunud pere. See on näidend ühegi positiivse tegelaseta, see pakub kelmide-elu sajabrotsendilisel, ja nii muutub lugejal orienteerumine teoses toimuvate konfliktide puhul äärmiselt raskeks. Igatahes pole need, keda autor on sundinud teostama seltskonna-kriitikat, oma moraalsete tõekspidamiste

tõttu kuidagi kutsutud olema kohtunikeks. Ja ei ole kohtuniku-õigust autorilgi, kui ta säärasel juhul ei oska võtta distantsi. Aga mitte ainult eetilise mõõdupuu ei jää Kärneri näidendis puudu, vaid ka tüüpide kujundamises ja dialoogide arendamises jääb vajaka kõige olulisem: esmakordsus ning reljeefsus. Kui Metsanurk nagu Kärnergi jääb kõneluste loomises üldiselt šabloonsete võtete piiridesse, siis on tal ometi vähemalt paar erakordselt õnnelikult leitud kuju (Viiratsite abielupaar), Kärneril pole õnnetuseks aga sedagi. „Merihärg ja Ko“ on suure vimma, kahjuks mitte vihaga kirjutatud teos, mille viljastav mõju ellu ja kirjandusse kipub kaduma näppude vahel mitte millekski.

Kolmandana Tallinna oludesse kujuteldava komöödiana seltsib eelmistega Arthur Adson'i „Iluduskuninganna“. Eelmistest vormiliselt vaoshoitumana ja ilmekamana on see ka sisuliselt usutavam pilt meie tänapäeva oludest. Ideeliselt pole „Iluduskuninganna“ muidugi mitte kaugeltki nii aktiivne teos kui Metsanurga oma, erilisest sügavusest ses suhtes hoopis kõnelemata, ka aine pole nii tähtis kui Metsanurgal või Kärneril, kuid õieti tabatud ajatüüpe ja ajameeleolusid siin leidub ning oma vähenõudlikkuses võib Adsoni teos heal laval oma jagu imponeeridagi. Küll oleks aga teos satiirilist teravust ja jume juurde võitnud, kui autor oleks tegelaskonda täiendanud esindajatega juhtivamaist ringkonnist, kes reaalsuses on ju olnudki küllalt kõvasti seotud iludusvõistlustega. Muidu on agulielanikkude sissekukkumine liiga endastmõistetav ja ettenähtav ning naer nende üle liiga kerge. Ideeliseltki oleks see vahest suutnud kõrvaldada nüüd tõsiselt ähvardavat hädaohtu: kokkuvarisemist väheütlevuse pärast.

Peeter Bollmann'i (igatahes mitte A. H. Tammsaare') „Kolmas tee“, draama neljas vaatuses, märgib tegevuskohana: „siin, aga võib-olla ka mujal“, s. o. mõeldavasti enne kõike ikkagi Tallinna. Nii siis miljöö suhtes eelmistega liituv. Ajaliseltki mängib draama teine pool tänapäevas ning haarab päevakajasse nagu teisedki. Muidu on aga „Kolmas tee“ mitmeti iseäratsev teos. Kõigepealt oma kinolise, kuigi mitte hoopis uudse faabulaga, samuti ka kinolise üksiktseenide rakendusega. Tegevust on siin igatahes rohkesti ja põnevust esiletõstev lavastaja võiks luua saalis väga pineva meeoleu. Üldiselt aga õhkub teostusest igalt poolt olgu siis algaja või mittealgaja keskpärasust. Juba kompositsiooniliselt on „Kolmas tee“ suure ajalise vahemaa jätmise ja põhjaliku olude ning tegelaste muutmisega II ja III vaatuse vahel tehtud keskest pooleks murduvaks. Sümpaatne on aga Bollmanni tahe kallale asuda raskematele psühholoogilistele ülesannetele, kui see meil keskmiselt kombeks, liiatigi kui teostuses ei ole siiski põhjust konstateerida täielikku kraahi.

Tänapäeva maaelu käsitlevad komöödiad annavad aga veelgi vähem põhjust rahulolemiseks ja rõõmuks kui eespool-vaadeldud teosed. Metsanurga, Kärneri ja Adsoni näidendeis kerkib suurtele puudustele vaatamata vähemalt ajuti esile vilumusega varustatud looja, järgnevais teoseis võib aga keerata lehekülge lehekülje järele, ilma et hetkekski pääseks masendavast hallusest.

August Mälgu „Vaese mehe ututall“ oma võrdlemisi tagasihoidlikus, kuid siiski oma jagu teravas maaelu joonistuses ja võrdlemisi vähe etteheiteid põhjustavas ülesehituses vääriks esiletõstmist vanemategi autorite kõrval, kui selles mitte kokku ei jookseks mõjustisi tervest reast viimaste aastate menukamaist teoseist. Aga korrutamispähe kõrval esineb muidki vääratusi, nagu puudulikku motiveerimist psühholoogiliste üleminekute puhul jms. Ka E. Post'i komöödias „Kui põhjakaaru ärkab“ tundub just kõige huvitavamais nähiseis olevat liiga vähe iseseisvust. Midagi tammsaarelikku hakkab silma just kõige õnnelikumalt kujundatud tüüpides, ja nii saab selle autori muidu üsna silmapaistev tüübiloomis-oskus oma küsimärgi. Juhuline on aga muidugi ühe ta peategelase õige suur lähedus Hugo Raudsepa „Vedelvorsti“ Kustavile. Nende kõrval vääriks veel esiletõstmist Kr. Rutoff'i „Väimehed“, huvitav vähemalt ehtsa rahvapärase keelerakenduse poolest, kuigi seda mitte alati pole suudetud individualiseerida vastavalt igale tegelasele. Sisuliselt aga jookseb see „näidend lõbuks ja naeruks“ oma kergete käändudega tühja.

Agnes Taar on kirjutanud näidendi kolmes vaatuses „Kõrgem äe noored“ „tõistele õppuses, et mis kah üits naisterahvas oma tahtmisejõuge ja äädusege võib ärä tetä“, nagu soovib üks ta tegelasist. Seejuures teeb kirjanik propagandat haritlastele „maaorientatsiooni“ kasuks, näidates vaimlise tegevuse ja füüsilise töö õnneliku ühendamist. Muidu aga teeb elu ta raamatus usutamatuid uperpalle. Otse sihilikult uperpallitamisele rahva lõbuks on laskunud Alfred Teppan kolmevaatuselises naljamängus „Elu teeb uperpalle“. Samasuguste uperpallitamiste liiki võib rahulikult paigutada ka Jaan Leemets'a rahvatüki kolmes vaatuses „Talupoegade president“, J. S. Panius'e nalja ühes vaatuses „Agendid“, L. Perandi nalja ühes vaatuses „Miss Vibavere“ ja lõpuks ka Ell Undla jandi kahes vaatuses „Liikuv riidevarn“. Viimane neist ühe sõõmuga loendatud näitekirjanikest on siiski üsna tähelepandavalt vaimukas, kahjuks aga samal ajal paiguti ka lausa pornograafiasse kalduv. Viimasele risti vastupidist mentaliteeti esindab B. Kangerman lüürilis-operetliku rahvatükiga kolmes vaatuses „Reedu poiss ja Liisi“, takerdub aga liiga roheliste ilus-olla-tahtmisse. Hoopis erandlikule seisukohale tungleb Heino Anto näi-

dendiga neljas vaatuses „Pärtli peremehe surm“, mis ainsana kõnealuse aasta toodangus püüab tõlgendada tänapäeva tõsiselt-dramaatilisi elamusi, kuid kahjuks liiga kahvatute tulemustega.

3.

Tänapäevaga tegelevaist komöödiaist väärtuslikumat on andnud sedapuhku minevikku juhitud huvid. Kas sisaldab see eespool-käsiteldud autorite jaoks hoiatava reegli või on see lihtpaljas juhused? Vahest siiski ainult viimane.

Ses ühenduses sobiks ehk esimesena mainida seekord eestigi algupärasusele pretendeerivat Aino Kalda draamat ühes vaatuses „Patseba Saaremaal“. See, juba kahekümne viie aasta eest esmakordselt eesti publikule tutvustatud dramaatiline skits on uues redaktsioonis psühholoogiliselt täpsustatud ja lõpposas põhjalikult muudetudki, jääb aga nüüdki, vaatamata hoolikale väljatöötusele, ikkagi skitsiks, jõudmata mahutada oma kitsasse piiridesse rasket ja küllalt keerulist draamat.

Aino Kalda teorjuse-aegsest raskest õhkkonnast pääsedes on ajaliselt järgmiseks Hella Vuolijoe-Murrik'u „Koidula“, „näidend naisest, kes tahtis olla nagu teisedki naised“, kolmes vaatuses ühes eelmänguga. H. Vuolijoki-Murrik on tahtnud kirjutada Koidulast nii, nagu Koidula elab „rahva südames“, nagu rahvas ta elu aimab, nagu ta kirjanikule „ja teistele kõrvu sosistas“. On pikemata selge, et selline „rahvatraditsioonidele“ toetumine on viinud Vuolijoe-Murriku eemale sellest Koidulast, kes meile on selgunud eriti viimase aastakümne jooksul avaldatud dokumentide ja uurimuste põhjal. Ühtlasi on siit ka selge, et need, kes omavad reljeefset pilti dokumentaalsest Koidulast, omadest kujutelmadest ainult siis suudavad loobuda, ainult siis suudavad nautida täiel määral Vuolijoe teost, kui Vuolijoe fiktsioon pakub nii tugevaid elamusi, mis kõrvale suudavad tõrjuda eesoleva. Seega on kirjanik võtnud endale lõpmata raske ülesande eriti kirjanduslike spetsialistide ees ja on andnud põhjust, oluliselt võttes, üsna asjatule poleemikale. Et Vuolijoki igal juhul ei suuda meie kujutlusest välja tõrjuda tõelist Koidulat, on ilmne, kuid et teos seepärast oleks juba täiesti äpardunud, on kahtlematult liialdav. Igal juhul on Vuolijoki-Murrik andnud „Koidulaga“ väga huvitava psühholoogilise kujutise intellektuaalsel alal teotseva naise traagikast abielus, traagikast, mis eriti sügavaks muutub naise enda tahte tõttu, alla suruda oma isiklikku elu. „Koidulas“ võib küll segada kargelt-realistlike ja uduromantiliste elementide segipaiskamine, võib häirida valguse ja varju ebaühtlane jaotus jne., kuid kõik see ei tohi siiski takistada kõhna aastatoodangu taustal Vuolijoe teosele omistamast oma jagu tunnustavat tähelepanu. Psühholoo-

gilise töepärasuse lõplikus hindamises on tõelist Koidulat tunde-
arvustaja aga kahtlematult takistatud ja võõritimõistmised tule-
vad kergesti, nagu neid ongi juba siin-seal vilksatanud. Nii kipub
„Koidula“ väärtuse põhjalikum ja erapooletum vaagimine muu-
tuma mitmeti takistatuks, kui mitte peaaegu võimatuks.

Hugo Raudsepa järjekordses neljavaatuselises komöödias
„Vedelvorst“ võime tundma õppida väliselt ajakaugelt olus-
tiku ja tüüpe, mis aga Raudsepa ideestiku ja käsitlusviisi kaudu
ometi liituvad rohkem tänapäeva komöödiate maailmaga kui
Kalda või Vuolijoe teostes kujutatud eluga. Raudsepa „Vedel-
vorsti“ raskuspunkt lasub sedapuhku, nagu vareminigi, õieti veel
rohkemgi kui varemini, eeskätt ta sõnalise stiili ilutulestusel,
vahest ainult selle vahega, et ta nüüd ajalisemate nähiste humo-
ristliku vaatlemise asemel naeruväärsuse kandist üles kergitab
inimese põliseid iseloomuomadusi. Kordumise eest on ta sellega
igatahes suutnud hoiduda, kuid isegi voorustes ei ole tihti hea
end väga kaugele pingutada. Teose täitmisel naeru kiskuva aine-
sega üksikmoment kui on jäänudki enamasti ehtsalt rahvapära-
seks, siis pilt tervikuna on muutunud ometi liiga silmatorkavalt
stiliseerituks. Oma aforismide värskest säilitades on aga Raud-
sepp kaotanud senise mõttelise löögijõu. Ja sellele, kes pingu-
tatud huviga on jälginud Raudsepa poolt lendu lastud seltskonda-
õrritavaid ideid, ei ütle „Vedelvorst“ ohuliselt mitte midagi uudist.

Käesoleva linnulennulise vaatluse võiks lõpetada Henrik
Visnapuu rahvatükiga „Meie küla poisid“, mis tegevusajalt
kuulub läinud sajandi lõppu nagu Raudsepagi teos. Henrik Vis-
napuu on taotelnud oma teoses väga laiaulatuselisi eesmärke: ta
on tahtnud, nagu märgitakse eessõnas, „anda pilti läinud sajandi
lõpu külaromantikast, mis nüüd on vajunud unarusse; on tahtnud
jälgida antud miljões kultuuri ja rahvuslike ideede sisse-
murdu küla ühiskonda, on tahtnud tabada eetilist südametunnis-
tust selles ühiskonnas ja esteetilist meelt, on tahtnud kujutada
sotsiaalset kokkupõrget algidus ning on tahtnud lõpuks avastada
maskide teatri mõttes tolle aja tüübistikku, rahvateatri algidusid
väljaspool raamatut ja on tahtnud intermezzona anda vastuolu
küla ja mõisa vahel“. Kahjuks ei ole aga Visnapuul selle suur-
programmi teostamine siiski vastanud dramaatilisel alal veel
vilumatule jõule ja teos on vajunud soovide massi all kokku.
„Meie küla poisid“ on väga sagimisrohke, kuid uute mõtete liiku-
mapanemiseks ei paku ta midagi, samuti nagu ta vähe suudab
õelda ka — kui soovitakse — esteetilisele meelele. Nii preten-
sioonirikka teose kõrval hoopis sümpaatsemana mõjub J. Miger'i
„Õpetaja härra jumalavallatud lambad“, kuigi
seegi pole suuteline tõstma aastatoodangu taset.

*

Hugo Raudsepa aine- ja vormi-maailm on jätnud sügavaid jälgi suuremasse ossa meie uuemast näitekirjandusest, kuid juba võib kindlusega öelda, et kõnealune mõju on enamail juhtudel olnud ennem kurja- kui headtegev. Oma parimais omadusis näib Hugo Raudsepp olevat jäljendatamatu; ta teravasõnalisus on and, mida ei asenda mitte mingi kätteõpitav vormivõte. See-tõttu võimegi jälgida pidevaid krahhe, kuigi Raudsepa eeskujust peetakse hoolega kinni: valitakse ligilähedale sama olustik, samad tüübid, peaaegu samad situatsioonidki.

Raudsepa võimete jäljendatamata erilaadsuse kõrval tuleb jäljendajate ebaõnnestumise põhjusena märkida veel teistki asja-olu. Nimelt tahetakse Raudsepalt üle võtta kõike, mis näib taga-vat menu, ning jätta muu, kuid unustatakse, et kirjaniku looming on tervik, mida ei saa vabalt igal viisil lõhkuda ja meeldivad osad teisel taas üles laduda. Selle unustuse tõttu tekib jäljendajate teoseis sisemine vastuolu, mis lugejat just kõige enam häiribki tänapäeva draamas. Väliselt ollakse viimse võimaluseni elulä-hedane, sisemiselt aga pole elulähedus mitte ainult võõras, vaid sellele ollakse lausa vaenlik. Ainult sellega saab seletada paari koomilist juhtu, mil väliselt elulähedust taotlevas teoses mööda-minnes jagatakse mükse elulähedusele.

Väliselt võiks siis konstateerida meie draamakirjanduse lü-kumist tähissõna „elu murrab sisse“ suunas, kuid tegelikult pal-jastub selle tunnetise läbielamatus ja hoolimatu lamestamine. Ning kui senini on võideldud selle märksõnaga tähistatava kir-janduskäsitluse tunnustamise pärast, siis tuleb nüüd kogu jõud koondada selle mõiste pealiskaudse või vale rakendamise vastu.

Oskar Urgart.

Jakob Pärn Lihulas.

Teatavasti omandas ärkamisaja jutukirjanik Jakob Pärn oma esimese vilumuse pedagoogi raskes kutses Põltsamaal, kuhu ta valiti 1869. a. II semestri alul. Siia ei jäänud ta aga kuigi kauaks. Juba jaanuaris 1871 esitab ta palvekirja Tartu õppekonna koolivalitsusele enda üleviimiseks mujale. Märtsis saabub teade Pärna määramisest Lihula kaheklassilise saksa õppekeelega elementaarkooli õpetaja kohale.

Lihavõtte vaheaja lõpul, nädalapäevad pärast oma pulmi Kikiveres, Tartu lähedal, jõuabki Pärn pärast väsitavat 2½-päevast reisi plaan-vankril oma noore naisega uuele teenistuskohale. Pärna abikaasa Anna, sünd. Zimmermann, sale, ilus 18-aastane blondiin, oli Vesneri mõisa päralt oleva Kikivere veski rentniku tütar. Pärn oli temaga tutvunud juba viimase 13-aastane olles, armudes oma tulevasse naisesse esimesest pilgust. Anna Zimmermanni vend Karl käis sel ajal Tartu kreiskoolis, kus õppis ka Jakob Pärn. Et Kikivere asus Tartust eemal ainult umbes 15 versta, käi-nud poisid kevadel ja sügisel laupäeviti seal. Anna Z. õppinud sel ajal Pataste karjamõisa koolis prl. Markov'i juures. Lõpetanud seal oma õpin-gud, saadetud ta Pärna õhutusel õppimise jätkamiseks Tartusse, kus Pärn:

hakanud andma talle järjekindlat õpetust ühes kahe koolivennaga. Sel viisil saanud Anna Z. tolle aja naisnoorsoo kohta üsna korraliku hariduse, ilma et vanemal oleks tarvitsenud maksta kallist kooliraha ¹⁾.

Lihula alevik, Edela-Läänemaa keskkoh, olles eemal kõigist tsentrumest, moodustas tolle aja puudulikkude liiklemisvahendite tõttu mingi eraldatud maailma.

Nagu majad siin olid lükitud tihedalt ja leplikult üksteise vastu ainsal tänaval, andes alevikule teisist kaasõdedest linlikuma ilme, nii moodustas ka selle elanikkond, kes koosnes peamiselt saksa soost ja ennast selle päritoluga pidavaist kaupmehist ja käsitöölisist, mingi terviku, kindla oma päritud vaadetes ja veel täiesti ebateadliku ning puutumatu eesti rahvuslikest püüetest, oma kindlas rahus vaenliku kõigele uuele. Teadlikumaid eestlasi polnud siin olemaski.

Pärn oli tol ajal noor energiaküllane maailmavallutaja, kes ei tahtnud oma aadete läbiviimisel raskeks tunnistada ühtegi takistust. Ta oli suur tõe-armastaja ja väga otsekohene, valmis igal parajal ja mitteparajal puhul väljendama oma tõekspidamusi ja võitlema kõigi abinõudega tõe ja õiguse eest, kuigi mitmed ettevaatlikumad kaasaegsed teda sellepärast hoiatasid ¹⁾.

Käinud läbi Jakobsoni koolist, olles isiklikult tema lähedane tuttav ³⁾, murdnud piike rahvuslike aadete kasuks juba seminaripõlves, nägi ta Lihulasse asudes oma suurimat ülesannet rahvusliku meelsuse äratamise ja õhutamise, esimeses järjekorras muidugi õpilasperes, mis koosnes siin kahest leerist: alevi kaupmeeste ning käsitöölise lastest ja ümbruskonna külade perepoegadest. Nende asjaolude juures oli konflikt möödapääsematu. Uus õpetaja võitis oma sooja otsekohesusega ja rahvusliku meelsusega peagi talulapsist-kasvandikkude ja nende vanemate armastuse ning lugupidamuse, ka kõrge ülemus oli rahul — ministritenõukogu määras Pärnale 24. jaan. 1873 sajarubalise autasu hoolsa teenistuse eest, teiselt poolt aga hakkas lähenema samal ajal ähvardav vaenulaine, mis arenes mõne aastaga tõsiseks konfliktiks, kardetavaks Pärna õpetajakarjäärile ja kasvava perekonna ⁴⁾ materiaalsele hea-olule.

Pärna otsekohesed väljendused klassis (tema tavaline, sagedasti korratav lause alevilapsile olnud: „Küll te kord lähete uurima kiriku- raamatuist, kas te esivanemad mitte eestlased pole olnud!“ ⁵⁾), said teatavaks vanemaile ja äratasid võõrastust.

Ka oma kohtlemises alevi täiskasvanud kodanikega ja mõjuvõimsate isikutega avaldas Pärn oma arvamusi otsekohesemalt, kui see talle hea oleks olnud. Nii öelnud ta kohaliku koolikomitee liikmeile Büttner'ile ja Gööck'ile kord, kui need sattunud kooliga ühe katuse all asuvas kodanikkude klubis halvaks-panevalt kõnelema Pärna rahvuslikest harrastusist ja eestlasist: „Ka teie olete eestlased“ ⁶⁾. Ja teinekord teisele neist, kihelkonnakohtu kirjutaja Gööck'ile: „Mis Gööck sa oled, sa oled ju Kööck“ ⁷⁾.

¹⁾ Pr. Anna Pärnalt saadud teadete järgi.

²⁾ Rud. Kallas: „Du sollst mit der Wahrheit nicht immer gleich herauskommen!“ (Pr. Erika Pärn).

³⁾ C. R. Jakobson käis kord ka Lihulas Pärna juures teda abikaasaga oma pulma kutsumas. Pärnad võtsidki osa Jakobsoni laulustest, mis toimus pruudi kodus õpetaja Spindler'i poolt (pr. Anna Pärn).

⁴⁾ A. 1872 sündis Pärnale poeg Karl Robert Gustav, 1874. a. poeg Aleksander Nikolai Peeter, 1876. a. poeg Oskar Ludvig Jakob, 1878. a. poeg Evald Theodor Kristian.

⁵⁾ Pr. Berta Brandt'ilt saadud teade.

⁶⁾ Pr. Berta Brandt'ilt saadud teade.

⁷⁾ Jaan Pihlakalt saadud teade.

Muidugi võis seesugune käitumine äratada neis härrades, kes ise olid või pidasid endid sakslasiks, ainult pahameelt. Pärnis tõsise ja Pärna ametile juba kardetava konflikti põhjuseks olnud vaenujalale sattumine kohaliku koolikolleeegiumi esimehe praost Spindler'iga, mille põhjuseks olnud Pärna tolaaegse õpilase Jaan Pihlaka sõnade järgi järgmine intsident: Pastor Spindleri naiseõde prl. K. korraldanud pühapäeviti alevilapsile saksakeelseid pärastilõunasi jumalateenistusi, mis pretendeerinud mingi pühapäevakooli nimele. Ka mõned Pärna õpilasist võtnud neist osa, mis pole olnud talle meeltemööda. Kord küsinud Pärn ühelt õpilaselt, mis prl. K. lastetundides tehtavat, ja andnud mõista, et sinna ei maksaks minna, sest sealt ei olevat vist küll palju saada.

Jakob ja Anna Pärn
oma esimese lapsega 1872. a. lõpul või
1873. a. alul.

Niimoodi pörkasid kokku kaks autoriteeti: kooli ja kirikla, kooliõpetaja ja kooli ülemuse oma. Ja kuigi pehmeis lapsehingis, nagu see kuulduv veel praeguelavate õpilaste väljendusist, võitis õpetaja, pidasid vanemad suuremaks autoriteediks ikkagi kiriklat. Ja nõnda juhtunud siis, et poisi ema, kellele olnud nähtavasti arusaamatu Pärna keelu sügavam põhjus, s. o. ümberrahvustamis-hädaohu vältimine, läinud kirikumõisa ja kaevanud, et P. öelnud klassis: „Mis see vanatüdruk ikka võib õpetada.“

Pärna omaste sõnade järgi olnud põhjus veelgi tõsisem. Prl. K. pidanud nimelt ka mingit väikest tütarlaste-erakooli, ähvardades sellega anda hoobi Pärna koolile. Prl. K-l puudunud aga oma ettevõtteks ülemuse luba. Pärast seda, kui Pärn juhtinud sellele kõrgema kooliülemuse tähelepanu, keelatud prl. K. algatus ära.

Sellega oli vahekord pastoraadiga lõplikult rikutud, ja opositsioon muutus aktiivsemaks. Tüli läinud nii suureks, et Eesti kubermangu koolivalitsuse direktor sõitnud 19. aug. 1878 kohale, sest Pärna kohta oli antud kaebus ülemusele.

Revisjoni tagajärjed olnud aga üllatavad: direktor leidnud, et õpilaste teadmised ületanud mitmeti kavades ettenähtud nõuded, jäänud õpetööga täiesti rahule, avaldanud õpilasile kiitust ja surudes kogu klassi ees soojalt Pärna kätt kutsunud viimase endaga ühes Lihula lossi. Mis edasi juhtus, sellest kirjutab Pärna selleaegne õpilane Ants Laipman nende ridade kirjutajale järgmist: „Kui Pärn sealt tagasi tuli, oli ta väga liigutatud, käskis õpilased koju minna, kuid jättis meid, maapoisse, veel paigale, mil ta meid tänas ja südamlikkude sõnadega manitses edasi õppida. Mäleran, et temal kui meil sel puhul silmad niisked olid, ja see puhk Pärna kooliajast on mulle kustumatult meelde jäänud ja olen sellest ajast soojema tänuga Pärna mälestusi südames kandnud.“

Kahtlemata oli revidendi tunnustus õiglaselt pälvitud. Pärn oli kogu Läänemaal tuntud hea õpetajana, isaliku kasvatajana ning distsipliinilise pedagoogina.

Pärna tuhlidust tõestab ka asjaolu, et tema õpilased vaevata sooritasid lõppeksamit Haapsalu kreiskooli inspektori juures. Selle tõttu saadeti Pärna juurde õpilasi kaugemaistki Läänemaa nurgist. Näit. viisid Ants Laipmani vanemad oma kaks poega Haapsalu koolist üle Lihulasse ja Jaan Pihlakas jutustab loo, kuidas ta isegi Pärnust toonud Pärna juurde kooli ühe poisi, kes pole oma kodulinna kuidagi edasi saanud, aasta pärast aga lõpetanud Lihula kooli rahuldava eksamiga Haapsalus.

Kindel on, et Pärn oli kogu hingega oma töö juures ega pidanud paljuks ühtegi vaeva oma õpilaste edasiviimisel. Et eesti keele õpetus koolis puudunud, lasknud ta õpilastel kirjutada eestikeelseid kirjandeid kodus ja parandanud need siis pärast oma puhkeajal ¹⁾. Õpilastele, kes kavatsenud minna Pärnu gümnaasiumi edasi õppima, andnud ta ladina keele tunde.

Ta polnud oma kasvandikele mitte üksi nõudlik ning hoolas õpetaja, vaid ka isalik kasvataja ning nõuandja ja isegi lõbus seltsiline. Tihti korraldanud ta jalutuskäike metsa, kus olnud sama lõbus ja vallatu kui ta koolipoisidki.

Vahetundidel korraldanud ta lastele kooli-õues mängu ²⁾, millest osa võtnud ka Pärna elavaloomuline abikaasa.

Kõige selle juures tulnud ette, et tarvitatud ka vitsahirmu, milline kasvatusvahend oli muide siis ju üldine. Ent seegi abinõu täitis Pärna juures oma otstarbe. Järgneva ilus näide sellest, ainuke konkreetne juhtum, mida kuulsin ühelt õpilaselt, Mihkel Kuiberg'ilt, ja Pärna ainsalt elusolevalt tütrelt. Pärna koolis tulnud kord ette vargusejuhtum. Süüdlane avastatud. Sel puhul olnud selge, et võinud aidata ainult üks abinõu — peks, mis teostunudki klassi kõrval asuvas Pärna töötoas (Pärn olnud suur aia- ja puusepatöö harrastaja, valmistanud ise lihtsamat mööblit, eriti aiämööblit). Aastate järel kohanud Pärn seda õpilast Kuresaares ja nende vahel arenenud umbes järgmine kahekõne: „Tere, hr. Pärn!“ — „Tere!“ — „Kas mäletate mind?“ — „Ei.“ — „Kas mäletate vargust koolis, mille eest andsite süüdlasele keretäie?“ — „Jah.“ — Sellele järgnenud äratundmine ja tänu endiselt õpilaselt õpetajale radikaalse abinõu eest, millega arstinud välja tema halvad kalduvused.

Ka kui inimesele ei võinud Pärnale midagi ette heita. Kõlblalt kõrgel seisva inimesena oli ta kõigiti lugupidamist vääriv. Ta perekondlik elu oli harmooniline ja eeskujulik. Pärna abikaasa toetas, niipalju kui seda lubasid olud, oma mehe huve kõigiti ja õpetas tütarlapsile tasuta käsitööd.

Kuigi revisjon läks hästi, polnud Pärna võit siiski täielik. Hõõrumised kestsid edasi. 24. novembril 1878 uuendab Pärn Eesti kubermangu koolivalitsuse juhatajale oma juba mitmel korral enne ja ka direktori külaskäigul suuliselt ettekantud palvet üleviimisest Tallinnasse või Rakverre, põhjendades seda kohaliku koolikolleeegiumi esimehe praost S. tagakiusamisega ja väikese palgaga (84 rbl. 15 kop. ³⁾) ja prii korter

¹⁾ Ants Laipmani teade.

²⁾ Madis Treumann, pr. ja prl. Pärn.

³⁾ Arvatavasti semestris. Summa on võetud Jakob Pärna teenistuslehel, kus puudub märge selle kohta, kui pika aja jooksul see on saadud.

koolimaja teisel korral), mis ei võimaldavat ülalpidu 7-liikmelisele perekonnale.

Pärn ootab. Jaatavat vastust ei saabu. Ta väsis. Ta mustisse juukseisse ilmub juba esimesi hõbelõngu. Tundes end oma tegevuses käsist ja jalust seotud, kaebab ta kirjas 8. sept. 1881 Üdroma külakooli õpetajale Jaan Veidermann'ile: „Arvamise järele tahtsin mina siin nurgas oma armsa isamaa kasuks igapidi elada ja tööd teha, kirjapõllul olen ma jõudumööda seda teinud, seda au annavad minule ka minu vaenlased, aga muidu elu poolt olen ma väga vähe võinud tööd teha.“ Ja edasi: „Mulle on ülema koolivalitsuse poolt ära keelatud ühtegi tööd rahvalikus seltskonnas teha ja ka asutatavas Põllumeeste seltsis ühtegi ametit vastu võtta ega nõu anda.“

Pärn alistub ülemuse käsole, tõmbub tagasi rahvuslikest üritustist, lahkub ametlikult Läänemaa Põllumeeste Seltsi asutajate hulgast, ajab aga mitteametlikult Jaan Veidermanni kaudu asju edasi, valmistab ise põhikirja avada kavatsetavale seltsile, õhutab tegevusele, õpetab, annab juhatusi loa palumiseks. Nii möödub talv 1881—82. Kevadel 1882 näib vaen muutuvat ägedamaks, Jakob Pärn loobub lõplikult Läänemaa Põllumeeste Seltsi asjade ajamisest, saates asja kohta käivad dokumendid J. Veidermannile lakoonilise teatega: „Tehke nendega, mis tahate, minu käsi käib väga pahasti, mind on kui kurjategijate peameest koolikohtusse Grünewald'i¹⁾ ja Spindleri poolt kaevatud.“

Pärna edasitõõtamine Lihulas paistab niisuguseis oludes olevat võimatu. Gööck, kes näib olevat hästi informeeritud Spindleri sammudest, annab Pärnale nõu kohalt vabatahtlikult lahkuda, mida Pärn teebki kooliaasta lõpul, paisates kooli üleandmisel ülevõtjaile võtmed kolinal jalgade ette.

Kirjanduslikult oli see ajajärk siiski viljakamaid P. elus, sest käsitledud 11 aasta jooksul valmis suur osa tema kirjanduslikust loomingust („Peretütar ja vaenelaps“ 1872, „Lühikesed jutud lastele“ 1873, „Juhan ja Adele“ 1879), muuseas ka selle tähtsaim saavutus „Oma tuba, oma luba“, mille loomisele autorit inspireeris nähtavasti asjaolu, et Lihula ümbruskonna talupojad olid alles kõik rentnikud. Nähtavasti ei suutnud alaliseks konfliktid murda Pärna jõudu, vaid tiivustasid intensiivsemale loomingule. Ka võis ta uut jõudu ammutada oma tol ajal veel täiuslikust perekonnaõnnest, mida pärast tabasid nii rasked katsumused: 11 lapsest suri aja jooksul 9, neist 3 poega täisealiselt, üks neist pärast ülikooli, teine pärast konservatooriumi lõpetamist.

Et pilt oleks täielik, tuleks veel mainida, et Lihula seltskonna külmus Pärna vastu ei takistanud teda osa võtmast kohalikust seltskondlikust tegevusest. Nii esineb Pärna nimi Lihula Vabatahtliku Tuletõrje asutajate seas, mille esimeses juhatuses (valitud 31. okt. 1876) ta täidab abilaekuri kohuseid. Aastal 1882 valitakse ta selles organisatsioonis ronijaterühma pealikuks²⁾. Seda sõbralikku koostööd aleviku sakslastega, kes eranditult moodustasid tuletõrje juhatuse, võiks vahest sellega seletada, et Pärna kõrvalejäämine sellest organisatsioonist, kuhu kuulusid kõik alevi intelligentsemad mehed — 1881. a. detsembris alevi 440 elanikust 50 — oleks olnud silmapaistev ja võib-olla kahjulikk Pärna käekäigule. Ka pidid olema seltsi õilsad eesmärgid sümptaatsed Pärnale, seda enam veel, et alevik oli mitmel korral kannatanud suurte tulikahjude all ja tihedalt üksteise kõrval asuvad puumajad manitsesid kõigi kaitseabinõude tarvituselevõttele. Et seal ei arutatud rahvusküsimusi, võis Pärn

¹⁾ Lihula mõisa rentnik.

²⁾ Rückblick auf das 25-jähr. Bestehen der Lealer Freiwilligen Feuerwehr.

koguni üsna hästi sobida alevihärrade keskkonda, — kõneles ta ju laitmatut saksa keelt, mida täiendas õpetades ja oma perekonnas viibides, kus tolle aja üldise kombe kohaselt samuti räägiti sagedamini saksa kui eesti keelt.

Pärna südamele palju lähemal oli muidugi teine, juba eespool mainitud ettevõtte — Läänemaa Põllumeeste Selts, mille asutamise mõtte tuliseimaks pooldajaks ja initsiaatoriks ta oli väljast tulnud mehena, kes oli teadlikum seesuguste algatuse ellukutumise vormilistest külgedest.

Kahjuks pidi aga Pärn enneaegselt loobuma oma pioneeri-ülesandeist.

Pärast Pärna lahkumist Lihulast jäi põllumeesteseltsi asutamine soiku. Loa hankimine usaldati J. Kõrv'ile, kel olid suuremad sidemed, kuid ka see ei saanud asja heaks midagi ära teha, vaid saatis materjalid mitme aasta pärast (a. 1886) Üdromale tagasi. Läänemaa Põllumeeste Selts jäigi asutamata.

Nii lõppes see „tormi ja tungi“ ajajärk Pärna elus kaotuse ja pettumusega. Palju nooruseunistusist purunes siin opositsioonikaridel, maailmaparandamise programm jäi teostamata. Lihula jäi endiseks, elas edasi oma unielu, olles kaua veeli paigaks, kust edasipüüdlikum eesti element põgenes mujale — otsima suuremaid ja avaramaid võimalusi.

M. Veiderman.

Algkooli ajaloo-õpperaamatuid.

1.

Ajaloo-käsiraamatute kallal algkooli jaoks on meil töötamas rida koolikirjanikke. Iseseisvuse esimesil päevil on neid kõigest kolm: J. Sitska, E. Asson ja M. Kampmann. Viimase erialaks oli ja on Eesti ajalugu. Hiljemini seltsisid nendega J. Adamson, T. Adamson, J. Parijõgi ja A. Möller. T. Adamsoni tegevus on senini piirdunud meetoodiliste käsiraamatutega, kuna A. Möller töötab koos E. Assoniga. H. Kruusi ajaloolugemikud on koostatud keskkooli nõuete kohaselt.

Eesti kooli lühikese kestuse ajal on ajaloo-õpperaamatud muutunud tundmatuseni: J. Sitska ja E. Assoni esimesist kuivadest konspektiivseist õpperaamatuid kuni J. Parijõe „möödunud aegade jutustusteni“ on ära käidud pikk maa. Aga ma ei taha siin puutuda nende käsitusviisi, vaid peatun pisut nende sisul.

Ajaloo-õpperaamatu autoril ei ole seda vabadust oma töös kui ajaloolasel, kes kirjutab täiskasvanuile. Tema töö on sõltuv ametlikest õppekavadest. Aga ajaloo õppekavad on aastate kestel väga palju muutunud. Meie kool ei ole veel välja jõudnud otsimis-ajajärgust. Need otsingud ei lõpe nii peaaegu, sest meie eriteadlased ajaloo alal tunnevad algkooli liiga vähe. Ajaloo kava on juba kaks korda põhjalikult muudetud. Kolmas muutmine on aga möödapääsematu.

Algkooli 1919. a. ajaloo-kavast oleks võinud jätkuda keskkoolideleegi. Nelja aastaga, kahe tundi nädalas, tuli läbi võtta maailma ajalugu ja teha seda süstemaatiliselt. Eesti ajalugu võeti läbi rööbiti üldajalooaga. Viimane klass pidi süvenema eriti kodumaa ajalosse. Siis oli algkool veel seitsmeaastane. Kui 1920. aastal kool muudeti kuueklassiliseks, siis kriipsutati seitsmenda klassi kursuse — eesti ajalugu iseseisvalt — lihtsalt maha ja jäi järele ainult eesti ajalugu rööbiti üldajalooaga. Kavas võeti ette lühendusi ja süstemaatilise käsitlemise asemele määrati episoodiline. Üldajalugu jäi ikka veel tähtsale kohale, sest seletuskirja järgi on Eesti ajalugu „seevõrra väikese ulatusega, et ta ei anna küllalist pilti

inimsoo üldise arenemisekäigu kohta, ja teiseks on meie rahva ajalugu seevõrra tihedalt seotud üldisemate ajalooliste nähtustega ja teiste ümberkaudsete rahvastega, et seda täiesti võimata on käsitleda ilma üldist ajalugu puutumata“.

1928. aasta kavas võeti ette kaugeleulatuvad muudatused. 4. klassi (esimene klass, kus õpitakse ajalugu) kursusest jäeti välja üldine ajalugu ja temale määrati ainult Eesti ajalugu. Seda täiendati aga ürgajaga koduloolises käsitluses. 5. ja 6. klassis võetakse läbi Eesti ajalugu ühenduses üldise ajalooga. Üldisele ajaloole ei anna aga kava enam seda tähtsust mis eelmised.

Aga õppekava määrab ära ainult raamistiku, mille vahel jääb õppe- raamatu autoril küllalt vabadust. Autor võib ühte küsimust käsitleda pikalt, teist lühidalt, ühte kuivalt, teist mahlakalt, sedamööda kui tähtsaks ta hindab üht või teist sündmust.

Meie ajaloo-õperraamatute autoreid ilmestavad kaks asja: esiteks armastavad nad kõik, muidugi peale M. Kampmanni, üldist ajalugu rohkem kui Eesti ajalugu, käsitlevad teda suurema armastusega ja huvitavamalt. Teiseks on nende süda rohkem vana-aja kui uusaja küljes. Aga et tarvitusel olevad õperraamatud määravad ära ka ajaloo õpetamise laadi ja tendentsi algkoolis, siis võib juba ette öelda, ilma kooli nägemata, et Eesti uuem ajalugu algkoolis on puudulik.

Materjali valiku juures kodumaa ajaloost on otsustavaks teguriks rahvusliku kasvatusmoment. Armastuse kasvatusel oma maa ja rahva vastu on meie kodumaa ajaloos igal ajajärgul isesugune erikaal. Kodumaa sakslaste silmad on ajaloo õpetamisel pöördud saksluse hiilgeaega — orduaega ja nendesse aegadesse, kus nemad olid täielikud maa peremehed. Eestlastele on suurema kasvatusliku väärtusega need ajad, kus eestlased olid ajaloo subjektiks, mitte üksnes objektiks, need ajajärgud, kus rahvas pidas aktiivset võitlust oma olemasolu, õiguste ja vabaduse eest. Peale muistse vabadusvõitluse omandab siin uuem ajalugu, alates 1840. aastate sündmustest, silmapaistva koha. Meie ajaloo õperraamatute autorid asuvad teissugusel seisukohal. Nemad asetavad kõik ajajärgud Eesti ajaloos nende pedagoogilise tähtsuse poolest ühele tasapinnale. Lähtudes sellest seisukohast saab anda uuemale ajaloole vähe ruumi, sest selle ulatus on võrreldes teiste ajajärgudega lühike.

2.

Anname sõna faktidele.

J. A d a m s o n oma õperraamatus algkooli IV klassile „Jutustusi kodumaa ajaloost“ annab mitmesugustele ajajärgudele ruumi järgmisel määral:

Kivi- ja pronksiaeg	628 rida ehk	20%
Muistne iseseisvus-aeg ja vabadussõda	688 „ „	23%
Orduaeg	423 „ „	14%
Rootsi aeg	194 „ „	6%
Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni	152 „ „	5%
Pärisorjuse kaotamisest maailmasõjani	585 „ „	19%
Maailmasõjast, vabadussõjast ja iseseisv.	400 „ „	13%

Muistsele iseseisvus-ajale ja muistsele vabadusvõitlusele on küllaldaselt ruumi antud, aga uuemale ajale, 19. ja 20. sajandile on ruumi antud alla kolmandiku — 32%. J. P a r i j õ e l („Möödunud ajad jutustavad. Ajalooraamat algkooli 4. klassile“) on jutustustele Vene ajast ja Eesti iseseisvuse võitluspäevilt ainult 25% ruumi antud. T. A d a m s o n oma metoodilises käsiraamatus („Tööjuhatusi ajaloos algkooli IV õppeastale

individuaalseks töötamiseks“) jaotab tööaja, mis vajalik üksikute ajajärkude läbivõtmiseks, järgmiselt:

Sissejuhatus ajaloose	3 tundi
Kivi- ja pronksiaeg	11 „
Muistne iseseisvus-aeg ja vabadusvõitl.	18 „
Orduaeg	9 „
Rootsi aeg	3 „
Vene aeg pärisorjuse kaotamiseni	3 „
Teo-orjusest maailmasõjani	6 „
Maailmasõjast, vabadussõjast ja iseseisv.	6 „

Nii on siis uemale ajaloole, alates pärisorjuse kaotamisest, antud ainult 12 tundi: ta võetakse läbi 6 nädala jooksul.

J. Adamsoni õpperaamatus V klassile on antud üldisele ajaloole 62% ja Eesti ajaloole kõigest 38% ruumi.

Kui võtame kokku J. Adamsoni õpperaamatute kogu kursuse IV—VI klassile ja jaotame selle üldise ja Eesti ajaloo vahel, siis avaneb järgmine pilt:

Üldist ajalugu:

Enneajaloolist aega	945 rida
Kreeka ajalugu	1057 „
Rooma ajalugu	930 „
Keskaega ja leiutisi	858 „
Prantsuse revolutsioonist ja Napoleonist	934 „
Rahvusrikkude riikide tekkimisest	306 „
Maailmasõjast ja revolutsioonidest	284 „
Kokku	5314 rida

Eesti ajalugu:

Muistne iseseisvus-aeg	632 rida
Muistne vabadusvõitlus	1146 „
Orduaeg (ühes Liivi sõjaga)	1328 „
Rootsi ja Poola aeg	716 „
Vene aeg teo-orjuse lõpuni	644 „
Ärkamisaja	1021 „
Maailmasõjast meie ajani	626 „

Kokku 6113 rida

Siit näeme, et üldisele ajaloole on pühendatud 46% kogu kursusest. Niisama näeme, et Eesti ajaloole on kõige rohkem tähelepanu pööratud orduaajale. Temale on määratud terve viiendik kogu Eesti ajaloo ajaloost. Ajaloo-õpperaamatute 11 427 reast on antud Eesti ajaloole ärkamisajast meie päevini ainult 1647 rida. Seda on tõesti vähe.

Kontrastid paistavad veel rohkem silma, kui vaatleme ja võrdleme, kui palju ruumi on antud üksikutele episoodidele.

J. Adamsoni õpperaamatus on pühendatud Rooma maanäljale ja maareformile (vennaksed Gracchus'ed) 74 rida, Eesti maanäljale ja maareformile kõigest 8 rida. Kreeka-Pärsia sõjad on kirjeldatud 202 reaga, Puunia sõjad 138 reaga, Eesti vabadussõjale on antud IV klassis 154 rida, VI klassis 198 rida. Need read liites saame arvu 354. Aga see on ainult silmapete: kui liita 154 ja 198, võib saada ka 198. Nimelt on J. Adamson õpperaamatu koostamisel VI klassile hakkama saanud isesuguse kunsttükiga. Ta on võtnud vabadussõja kirjelduse IV klassi õpperaamatust ja sellele sõna-sõnalt ära trükinud ka VI klassi raamatusse, seda täiendades 60 reaga Loodekorpusest ning landeswehrist ja välja jättes

kümme-kond ridu õppursõdurite tegevusest. Niisamuti on ta talitanud ka mitme teise peatükiga uuemast Eesti ajaloo. Sõnasõnaline äratrükk IV klassi õpperaamatust on näiteks „esimene laulupidu“ (19 rida), „enamlased võimul“ (15 rida), Tartu rahu (8 rida). J. V. Jannseni elulugu on VI klassi õpperaamatus osalt vabalt ära jutustatud IV klassi õpperaamatust, osalt (28 rida) sõna-sõnalt ära trükitud. Nii väheneb siis veelgi ridade arv, mis määratud Eesti uuemale ajaloole. Kui autoril ei olnud nende sündmuste kohta kuuendale klassile rohkem õelda kui neljandale, siis oleks ta talitanud paremini, kui oleks juhatanud õpilased IV klassi õpperaamatu juurde. Seesama viga, et uuemast ajaloost on vähe kirjutatud, on üldine. Eesti Kirjameeste Seltsist on ainult mõne reaga mööda pääsetud. Möller ja Asson ei nimeta üldse V. Reiman'it ega M. Martna't. 1. detsembri sündmusi ei nimeta ei J. Sitska ega ka Möller ning Asson. Ka Jakob Hurdast kõneldakse möödaminnes. Me ei leia midagi vastuoludest C. R. Jakobson'i ja J. Hurda vahel. J. Sitska pühendab vabadussõjale ainult 86 rida, millest 16 rida langeb osaks sõjale Landeswehriga. Ning mis seal pikalt kirjutadagi, kui see on tõsi, mis ütleb J. Sitska õpilastele, et „Landeswehr löödi mõne hoobiga“. Et uuemas ajaloos on sündmusi palju, neile aga vähe ruumi on jäetud, siis kujuneb käsitus konseptiivseks. Seda näitab kujukalt Mölleri ning Assoni ajalugu, kus näiteks peatükk „Haridus ja kultuuritöö revolutsiooni järel“ langeb 7 alaosaks: koolid — 10 rida, haridusseltsid — 4 rida, põllumeesteseltsid — 5 rida, „Noor-Eesti“ — 5 rida, E. Kirjanduse Selts — 6 rida, Eesti Rahva Muuseum — 6 rida, teater — 2 rida, kokku 38 rida. Eesti ajaloos puuduvad isikud, puuduvad elavad kujutised. Lapsed peavad leppima kuiva loendiga. Sellest puudusest on vaba ainult J. Parijõe raamat.

3.

Sündmuste puhul, mis on seotud maailmavaatelite küsimustega, on mõnel autoril raske objektiivseks jääda, sest omad veendid tikuvad esile. Õpperaamatutes ilmuvad mitmesugused „orientatsioonid“. J. Adamson näiteks maadleb usuga. Kinni pidades seletuskirjast õppekavadele, et lapsi tuleb tutvustada ka eelajaloolise inimese usuliste vaadete ja kommetega, asub ta IV klassi õpilastele selgitama usu tekkimise põhjusi. Seejuures lähevad tal niidid käes sassi. Ta seletab, et inimesed hakkasid pidama surnud inimeste vaimu jumalaiks või ukudeks, kellelt kardeti igasugust viletsust ja häda. Sealsamas öeldakse, et inimene lõi loodusnähtuste põhjal müristamisjumala Uku, kelles ta nägi heategijat. Sellest seletusest saab laps ilusa ettekujutuse, et kui Uku kirjutatakse väikese tähega, siis saadab ta viletsust ja häda, aga kui ta kirjutatakse suure tähega, siis on ta heategija. V klassi õpperaamatus muudetakse seletust ja öeldakse, et usk vaimudesse ja hauatagusesse ellu on tärnanud unest, sest inimesed arvasid seal tegemist olevat tõelikkusega. Oma keskkoolide õpperaamatus (J. Adamson: „Üldajalugu keskkoolidele. Vana aeg“) muudab ta jälle usu tekkimise seletust ja ütleb: „Inime vaatlus asju oma isiku seisukohalt, asetab neisse oma elu, usub, et nad samuti tunnevad ja toimetavad.“ Ei õnnestu autoril ka teised katsed ligineda usunditele ajalooliselt. Oleks olnud parem, kui ta Kristuse õpetuse sisu ei oleks üldse puudutanud, sest ega seda ikka saa teha ajaloo tunnil. J. Adamsoni kokkuvõtte on nõrk, sest puuduvad piirjooned juudi usu ja ristiusu vahel. Õnnetult on kujunenud ka reformatsiooni kirjeldus. Luther'i isikust minnakse mööda, tema õpetust mainitakse paari reaga ning sedagi kahvatult. Sellevastu kõneldakse pikalt ja laialt teemal, kuidas „vürstid, krahvid ja rüütli lootsid uuest usust enesele majanduslikke paremusi. Nad lootsid saada vaimulikkude ja kloostri maid. Haritud linnakodanikud olid samuti huvitatud klöostrite varandusest“. Nii ei

olnud siis reformatsioon muud kui hästi õnnestunud majanduslik operatsioon. Kas vahe katoliikliku ja protestantliku maailma vahel peaks tõesti ainult selles seisma, et kolmsada aastat tagasi Saksa vürstid, krahvid ja rüütliid ihaldasid kloostrite maid ja linnakodanikud tema varandusi?

Mida ühel vähe, seda teisel liiaks palju. M. K a m p m a n n'i kiriklik orientatsioon on nii tugev, et tema õpperaamat kohati tikub muutuma kirikuloooks. Kõiki sündmusi valgustatakse ev.-luteri kiriku seisukohalt. Näiteks öeldakse raamatus Rootsi aja alguse kohta: „Luteruse koguduse puhta evangeeliumi valgus, nagu ta pühakirjas leida, pandi kirikus ja koolis uuesti maksma.“ See seisukoht teeb M. Kampmanni ülekohtu-seks Poola valitsuse vastu. Poola aja kirjelduse motoks on mõte, et „Poola valitsuselt ei olnud midagi head loota“, sest see valitsus võitles luteri usu vastu. Stefan Báthory kohta näiteks kirjutatakse: „Stefan Báthory oli määratsev katoliiklane. See ei hoolinud oma eelkäija õiguskirjast midagi, vaid katsus toore vägivallaga rahvast katoliku usku tagasi sundida. Ta ei kavatsenud vähemalt kui seda, et kõiki sakslasi jälle tagasi Saksamaale saata ja poolakaid asemele tuua.“ Natuke eespool seletab M. Kampmann ise, et see „õigusekiri“, millest ei hoolinud Stefan Báthory, „seadis eestlaste orjapõlve seaduslikule alusele“. Mispärast peaksid siis küll eesti lapsed tundma viha selle üle, et Poola kuningas tahtis seda „õigusekirja“ kaotada ja sakslased tagasi saata sinna, kust nad olid tulnud. Siin näeme, kuidas kiriklik orientatsioon muutub saksa orientatsiooniks. See saksa orientatsioon paistab veel selgemini silma Taani valitsuse hindamisest. M. Kampmann kirjutab: „Hiljem [pärast hertsog Magnust] elas Saaremaa Taani valitsuse all õnnelikke aastaid, ja tol ajal kui suurimaad sõjad laastasid, võisid saarlased lahke ja õiglase valitsuse all rahus kosuda.“ Kuid M. Kampmann jätab nimetamata, et need „saarlased“, kes võisid elada „õnnelikke aastaid“ ning kellele oli valitsus „õige ja lahke“, ei olnud eesti talupojad, vaid saksa mõisnikud. J. Adamsoni õpperaamat ütleb selle ajajärgu kohta Saaremaal: „Rahva seisukord oli ka siin väga raske. Saarlased elasid samasuguses päris-orjuses kui suuregi maa eestlased. Orjused, mis lasusid raske koormana talupoegade õlgadel, jäid endiseks.“ Ka Möller ning Asson tõendavad, et „talupoegade elu paranduseks ei teinud Taani valitsus mingid korraldusi. Talupojad jäid endiselt pärisorjusse ning mõisnikkude omavoli alla.“ Kummal on õigus, Kampmannil või teistel? Kahtlemata teistel. M. Kampmann on lihtsalt saksa raamatute mõju alla sattunud.

Vanemad autorid, M. K a m p m a n n ja J. S i t s k a, on noorpõlves läbi elanud selle ajajärgu, kus kogu eesti avalik elu jagunes kahte laagrisse — J. Hurda ja C. R. Jakobsoni sõpruskonda. Mõlemad autorid kuuluvad J. Hurda poolehoidjate hulka. Sellepärast on nad ka Jakobsoni hindamises ühekülgsed ja rõhutavad liiaks Jakobsoni venesõbralikkust. M. Kampmann kõneleb Jakobsonist vähe, ainult paar rida, ja ütleb, et Jakobson lootis abi „venelaste sõprusest ja vaimust“. J. Sitska seletab: „Abimehi mõisnikkude ja õpetajate vastu võitlemiseks otsis ta vene preestritest, kes end siamaani rahva sees ainult visalt olid jaksanud maksma panna. Jakobsoni läbi said vene preestrid ja vene pind enam pinda jalge alla.“ Eriti ülekohtune on J. Sitska prof. J. Köler'i vastu. Eesti Kirjameeste Seltsi sulgemise kohta ütleb ta: „Lõpuks said venestamise poolehoidjad Jakob Kõrv ja prof. Köhler seltsi etteotsa ja lasksid seltsi ennem vene valitsuse poolt kinni panna, kui et nad noori rahvameelseid mehi siin oleks teotseda lasknud.“ Et see küsimus sugugi nii lihtne ei olnud, näitab kujukalt Fr. Tuglas'e põhjalik uurimus Eesti Kirjameeste Seltsi üle. Aga Jakob Kõrviga ühele pulgale seada prof. Köler on igatahes liig. Et raamatus muidu ei ole sõnagi prof. Kölerist, siis saavad lapsed koolist ainult seda teada, et Köler oli venestaja, kes püüdis takistada eesti rahvuslikke püüdeid.

Kooli õpperaamatute kohta maksab vastuvaieldamatu nõudmine, et nad ei tohi sisaldada faktilisi vigu. Selle nõudmise vastu patustavad mitmed õpperaamatud. Olgu sellest mõni näide.

Eesti algkoolid võiksid endile küll seda toredust lubada, et nende lõpetajad tunnevad ja kirjutavad õigesti vabadussõja ülemjuhataja nime. Nimi on Johan Laidoner (Viiratsis, kust pärit J. L., ei öelda „Juhan“, vaid „Johan“). Aga suur osa meie algkooli õpilasi õpib, et see nimi on „Jaan“ Laidoner. Nii õpetab seda J. Adamsoni õpperaamat IV klassile. Kui ilmus esimene trükk, siis pandi see kogemata juhtunud eksituse süüks. Aga nüüd on ilmunud raamatust juba kolmas trükk, ja ikka loeme sealt: „Ülemjuhataja Jaan Laidoner“. Valesi kirjutab seda nime ka J. Parijõgi: „Johann“ Laidoner. Aga see on vabandav sellega, et ka Akadeemilise Ajaloo Seltsi toimetusel ilmunud Eesti Biograafilises Leksikonis seisab eksikombel: „Johann“ Laidoner („Eesti avalikkudes tegelastes“ on nimi õieti: „Johan“).

Vabadussõda on üldse puudulikult kirjeldatud, aga neis kirjeldistes leidub ka suuri vigu. Nii ütleb J. Sitska, et pärast 24. veebruari ei ole seisukord välise vaenlase vastu enam kardetavaks muutunud. See ei ole õige, sest meil on olnud kogu sõja kestel väga kardetavaid silmapilke.

Möller ja Asson seletavad, Eesti sõjavägi läinud selleks üle piiri Lätimaale, et „vabastada Läti vaenlastest“; Pihkvagi vallutatud selleks, et „sundida enamlasti lahkuma Lätist“. On ju tõsi, et me aitasime kaasa Läti vabastamiseks, aga ka väljaspool piire sõdisime me ikkagi Eesti iseisivsuse pärast. Ka M. Kampmannil on raske mõista, mispärast läks Eesti sõjavägi üle riigi piiride sõdima. Tema katsub tõendada, et seda tehtud Venemaa „vabastamise“ pärast, ja mõistab sellepärast kohut ülemjuhataja üle. Ta kirjutab: „Veel teistkorda lasksid eestlased endid veetleda valgekaardiga seltsis Venemaale tungida korda jalule seadma. Valgekaardi juht Judenitsch kutsus meid sõjakäigust osa võtma, mille lõpusihiks oli Peterburi vallutamine.“ Ei ole õige, et Eesti vägede juhatust laskis end venelastest „veetleda“. Krasnaja Gorka operatsioon võeti selleks ette, et kindlustada end valgekaardi vastu selleks juhaks, kui valgekaartlased võtavad Peterburi endi kätte. Oli andmeid, et sel korral pöörab valgekaart relvad Eesti vastu.

Hulk vigu leidub Mölleri ja Assoni raamatus. Näiteks: „Esimesel laulupeol lauldi esimest korda eesti hümnina „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“. See on eksitus, sest 1869. aastal käis rahvuslik ärkamine alles lapsekingades ja ühelgi ei olnud nii julget mõttelendu, et see laul kord kujuneb „hümniks“. Läks mööda tükk aega, enne kui see laul kujunes rahvuslikuks hümniks.

„Osa algkooliõpetajate palgast maksab maavalitsus.“ See oli kord nii, aga on juba ammu muutunud, ammu enne raamatu ilmumist.

„Maavolikogu valib maavalitsuse ja maavalitsuse ametnikud.“ Maavalitsuse ametnikke ei ole maavolikogu ialgi valinud, sest see käib maavalitsuse võimupiiri.

„C. R. Jakobson ostis endale talu Viljandi ligidale.“ Seda on natuke piinlik lugeda, sest Kurgjast on olnud viimasel ajal palju juttu, sinna on Jakobsonile püstitatud mälestussammas jne., aga koolilapsed peavad ikka veel õppima, et Kurgja on „Viljandi ligidal“. Niisamasuguse õigusega on ta Paide ja Tallinna ligidal.

Venestamise ajal pandud ajalehed tsensuuri alla. Nagu oleksid ajalehed enne venestamist ilmunud ilma tsensuurita.

M. Kampmanni järgi asutati esimene põllutöökool Olustvere mõisa. See on vale: esimene põllutöökool asutati Kõo mõisa.

M. Kampmanni õpperaamatut on tabanud lõbus viperus. M. Kampmann teeb kaalumata oletuse, millel on mõõtmatu ulatus. Ta kirjutab („Eesti ajalugu. Piltide kujul algkoolidele kokku seadnud M. Kampmann“). Neljas täiendatud trükk. Tallinnas 1927, lk. 77) orduaja alguse kohta: „Ka talude palgalised teenijad olid isiklikult vabad. Ainult eestlaste orjade järeltulijad püsisid pärisorjade põlves ja nende järeltulijatest tekkis vist saunikude ja vabadikkude kiht.“ Selle järel ei ole siis meie vabadikud ja saunikud sugugi seda tõugu, mis peremehed. Nemad on nende eesti sõjavangide järeletulijad, kes toodi teistest maadest kaasa. Siis on „kihtide õpetusel“ päris rahvuslik alus: vabadikud ja saunikud ei olegi õiged eestlased. Selle veidra oletuse ümberlökkamiseks ei ole vaja kulutada ajakirja ruumi.

5.

Lõpuks väike kõrvalekaldumine. Lugejaid huvitab vahest küsimus, kui suured on algkooli lõpetajate teadmised Eesti ajaloos. Sellele saame vastuse, kui tutvume ajaloo-testi tulemustega. Nimelt korraldati 1931. a. kevadel Eesti Koolinõunikkude Ühingu algatusel üle riigi algkooli kuueand klassis ajaloo-test. Küsimusi oli üldisest ajaloost, Eesti ajaloost ja kodanikuteadusest. Küsimusi oli 150 ja neile vastamiseks anti aega 60 minutit. Mul on andmeid selle testi tulemuste kohta ainult Viljandi-maalt — ümmarguselt 400 õpilase kohta. Vahe koolide vahel oli muidugi suur: kõige paremas koolis tuli õpilase kohta 71% õigeid vastuseid, kõige nõrgemas 36%. Üldine õigete vastuste protsent oli 54: poeglastel 59 ja tütarlastel 44. Neid tulemusi võib pidada rahuldavateks.

Andmede Eesti ajaloo kohta tunduvad vähem rahuldavatena. Näiteks toon küsimusi kolmest rühmast. Esimesse rühma kuuluvad niisugused, millele vastamiseks ei ole vaja minna kooli, sest seda teavad enamasti kõik kodanikud. Teises rühmas on juba raskemad küsimused, kuna kolmanda rühma küsimustele läheb vaja õppimist.

I. 1. Vabadussõjas oli ülemjuhatajaks kindral Laidoner — õigeid vastuseid 93%.

2. Esimene üldlaulupidu peeti Tartus — õigeid vastuseid 88%.

3. Eesti kuulutati iseseisvaks 1918. aastal — õigeid vastuseid 82%. Huvitav, et viimase küsimuse juures siiski veel 18% vigu leidus — aasta-arvud ununevad kergesti.

II. 1. Päästekomitee liikmeks oli K. Päts'i ja K. Konik'u kõrval J. Vilms — õigeid vastuseid 67%.

2. Ajalehe „Sakala“ asutas C. R. Jakobson — õigeid vastuseid 66%.

3. Tartu Ülikool asutati Rootsi kuninga Gustav Adolphi ajal — õigeid vastuseid 63%.

4. Mahtra sõda oli Vene valitsuse ajal — õigeid vastuseid 51,4%.

5. Sõda landeswehriiga oli iseseisvusaajal — õig. vastuseid 44%.

III. 1. Orduriigi langemise järel läks Harjumaa Rootsi valitsuse alla — õigeid vastuseid 37%.

2. Eesti rahvakooli rajajaks oli Forselius — õigeid vastuseid 33%.

3. Eesti Põhiseaduse võttis vastu Asutav Kogu — õigeid vastuseid 30%¹⁾.

4. Eestimaal kaotati pärisorjus 1816. a. — õigeid vastuseid 28%.

5. Liivimaal kaotati pärisorjus 1819. a. — õigeid vastuseid 24%.

¹⁾ Huvitav on vaadelda valevastuseid sellele küsimusele. „Eesti Põhiseaduse võttis vastu: Riigikogu — 23 vastust, rahvas — 25 vastust, valitsus — 12 vastust, välisriigid — 5 v., Vene valitsus — 14 v., Maa-päev — 3 v., Päästekomitee — 1 v., Jaan Tõnisson — 1 v., J. Poska — 1 v., K. Päts — 1 v., riigivanem — 1 v., politsei — 1 vastus.

6. Politilised erakonnad tekkisid meil 1905. a revolutsiooni järel — õigeid vastuseid 25%.

Need arvud kõnelevad selle poolt, et ajaloo kava algkoolis võetaks revideerimisele ja lühendamisele, ja et vaja on Eesti ajalugu põhjalikumalt läbi võtta. Ning ajaloo-õpperaamatute autoreil tuleb veel kord oma aine läbi mõelda.

M. Raud.

Eesti rahva iseseisvuse ennustus 125 aasta eest.

Ed. Ph. Körber'i prohvetlik märkus Võnnu kirikuramaatus.

Teatavasti on meie kodumaa vanemad kirikuraamatud suuremalt osalt koondatud Riigi Keskarhiivi. Neid lehitsedes leiame, et peale koguduseliikmete elukäigu kohta tehtud sissekannete on nii mõnedki õpetajad sinna märkinud muidki tähtsaid sündmusi ja tähelepanekuid koguduse elust-olust.

Järgnevatel ridades olgu eestikeelses tõlkes toodud õpetaja Ed. Ph. Körberi kirjutatud märgend Võnnu kiriku meetrikaraamatus 1808. aastast.

„23. aprillil — Jüripäeval istutas mu abikaasa Inglise pargi äärde noore 8-aastase tamme, mille ma seemnest olin kasvatanud. Kui päevapalavus ahvatleb rõõmsamaid ja õnnelikumaid tulevaid põlvi selle tamme varju puhkamisele, siis mõelgu nad küll tema 100-aastase tüve all tänuga minu ja mu hea abikaasa peale. Siis osutub meie rõhutatud vendade, eestlaste ränk ike juba ammu murdunuks. Siis on nad saanud jälle vabaks, iseseisvaks ja õnnelikuks rahvaks — *quod Deus bene vertat!*“ (mida Jumal heldesti soodustagu!).

Et õpetaja Ed. Ph. Körber oli oma kutsetöö kõrval ka lugupeetud ajaloolane, siis huvitab meid eriti säärase mehe kaugele ette ajaloosse ulatuv pilk Eesti iseseisvuse ettekuulutamises. Teiseks ei saa ka tunnustamata jätta tema vabameelsust ja südamlikku suhtumist eesti rahvasse.

Lõpuks oleks aga huvitav teada, kuis on lugu n. n. Inglise parki istutatud vabadustammega... 125 aastat on tamme istutamisest saadik möödunud ja vahepeal on kirvetera ning saehambad valusasti meie kodumaa ilupuude lihasse lõiganud: saatuse ime oleks, kui vabad Võnnu kihelkonna eestlased nüüd võiksid tõesti veel oma vabadustamme varjus prohvetlikku kirikuõpetajat ja tema abikaasat meelde tuletada.

K. K-k ja K. E. S.

Kirjanduslik ülevaade.

Valgamaa. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. EESTI V. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1932. 610 lk. 92 joonisega ja kaarti-dega. Hind 7 kr.

Maaailma mõistmine baseerub lähema ümbruse tundmisel ja mõistmisel, faktilisel orienteerumisel ümbruskonnas ja tõsiasjade omavahelise suhtumise ja põhjusliku sideme arusaamisel.

Meie veaks on pahatühti nähtus, et me vaimule tarvilist ümbruskonna vaheldust liiga kergesti siirdume otsima piiride tagant ega osuta küllaldast tähelepanu vaheldusele, mida pakub kodumaa. Võõra tundmaõppimine nõuab pikemat aega ja kohastumist. Esimest jätkub majanduslikel põhjusil võrdlemisi vähestele meie inimestele, teine aga ei õnnestu

alati, sest et äkki asetatakse tundmatusse miljöösse, ilma et kohastumiseks oldaks küllalt harjutud.

Ja nii ei saada õiget pilti võõrast ega ka kodumaast, sest viimase olusid peetakse liiga kitsapiirilisteks, et nendesse põhjalikumalt süveneda.

Ometi on kodumaa loodus ja rahvastik ning neist olenevad nähtused küllalt mitmekesised, isepärased ja vaheldust pakkuvad. Pealegi hõlbustab kodumaa tundmine ja kodumaaliste nähtuste sügavam mõistmine kohastumist ka võõrale ja selle tundmist.

Universaalseks saadakse vaid lokaalsuse kaudu. Kodulugu käib õpetuslikult maailma geograafia ees, aga isegi maailma geograafias on kodumaa geograafia põhjalik peatükk omaette. Kogu maakera koosneb vahetult üksteise kõrval asetsevaist üheväärtuslikest maastikest; on loomulik, et seda, millest ise osa ollakse, ka paremini tuntaks.

Meil polnud kaua kirjandust, mis meid põhjalikumalt oleks tutvustanud kodumaaga. Koguteos EESTI ilmumine kõrvaldab selle puuduse, Kodutundmise alal pakub ta materjali erihuvilisele lugejaskonnale: ajaloolisele, maateaduslikule, turistikule jne. Säärasele populaarsele teosele on see vooruseks. Kuid teos ei paku ainult valmisainest, ta nõuab ka inimesi, kes ainst koguksid ja ümber töötaksid. Nii virgutab ta tegelikule kodu-uurimisele.

Peale nähtuste välise kirjelduse puudutatakse teoses ka nende vastastikust suhtlemist ja tekkelugu. Allakirjutanu märgiks seda eriti maateadusliku osa kohta. Et Eestis senini pole ilmunud eesti keeles raamatuid, mis käsitleksid näiteks pinnavormide tekkelugu, siis on vastavad peatükid koguteoses otse käsiraamatuks sellel alal.

Prof. J. G. Granö, kes on ühtlasi koguteose EESTI väljaandmise algataja, liigestas kaardi alusel Eesti eri maastikkudeks. Nende maastikkude liigestus osamaastikkudeks ja maastikuosisteks aga nõuab detailsemat tööd maastikus endas. Koguteose koostamine on selleks soodsaim juhus.

Et teosed ilmuvad aasta-aastalt, siis peegeldavad nad ühtlasi teoses käsiteldavate uurimisalade teaduslikele käsitlemisviiside ja sisu süvenemist ja arenemist Eestis. See on eriti konstateeritav Eesti linnaliste asulate kohta. Üksteise järele saavad meie linnad moodsa linnateadusliku vaatluse osaliseks. Linnade kirjeldused on küll üldjoonelised ja esialgsed, nagu koguteose raamid lubavad, aga siiski põhjanevad, — meie linnu ei ole asulageograafiliste põhimõtete alusel senini veel uuritud.

Käesolevas köites näeme Valka isepärase organismina, tema arenemist seoses maastikuliste ja rahvastikuliste teguritega ja tema tänapäeva ilmet. Peale linna füsiognoomilise kirjelduse ja liigestuse leiame Valga kirjelduses aga veel eriosa, mis pühendatud korteristikule ja sise-mikkudele. See on uudne ala, mis viib meid välisümbruse kirjelduselt siseümbruse, miljöö kirjeldusele ja mida Eestis senini pole veel üldse viljeldud. Miljöö uurimisviisid ja ala on meile võõrad ja sellepärast ka huvitavad. Jääme põnevusega ootama koguteose edaspidiseid osi, eriti Harjumaad, kus Tallinna sisemikke võime ehk põhjalikumas käsitelus tunda õppida.

Rahvastikuline ja ajalooline kirjeldus on „Valgamaas“ peale muu veel selle poolest huvitav, et ta valgustab Läti piiri äärseid etnograafilisi olusid ja Eesti-Läti piiri kujunemiskäiku, missugune küsimus omal ajal oli põnevalt päevakorral.

Puudusena tundub raamatus kihelkonnakaartide puudumine. Juuredelitatud neljavärviline kaart ei ole reljeefne.

Ei oleks halb, kui mõnede uute oskussõnade juures antaks peale sõna seletuse ka veel tuletus (näit. leeplinn, jugulinn, voodne pendeldumine jne.).

E. Valdas.

M. Wrangell: Eesti-prantsuse sõnaraamat. Kirjastus „Istandik“ Tallinnas, 1932. LXIV+350 lk. Hind 9 kr., kalingurkõttes 10 kr.

Meie sõnaraamatu-turu senisest seisukorrast kaebab prof. J. Mägist oma „Soome-eesti sõnaraamatu“ (1931) eessõnas: „... eesti sõnaraamatu-turul kahjuks veel üldse puuduvad... ajanõudeile vastavad täiuslikud ja suuremaulatuslikud võõrkeelte sõnastikulised teosed, mis tänapäeva sõnaraamatu-autor saaks kasutada piisavate abivahenditena.“

See oli maksev eestlasele määratud võõrkeelte-sõnaraamatute kohta, millest meil on mainimisväärsed J. Jurkatam'i „Vene-eesti sõnaraamat“, J. Ploompuu „Saksa-eesti sõnaraamat“, H. Pöhl'i „Inglise-eesti sõnaraamat“ ja alles 1930 ilmunud L. Villecourt'i „Prantsuse-eesti sõnaraamat“.

Kui hoolsat ja püsivat asjatundlikku tööd ka ei nõua isegi keskmise ulatusega võõrkeele-sõnaraamatu koostamine, nagu seda on L. Villecourt'i oma, siiski on veelgi raskem ülesanne — teha kättesaadavaks eesti keele sõnavara mõne teise keele oskajale. Selline sõnaraamat peab olema võtmeks kõigile neile võõramaalastele, kel on praktilist või teaduslikku huvi meie keele mõistmise vastu.

Huvitunuile on küll kättesaadav Wiedemanni vana sõnaraamat, aga viimased kuuskümmend aastat meie keele arenemisloos on võrreldavad ainult mitme sajandiga mõne teise keele ajaloos, ja nii võib Wiedemann küll veelgi olla kasulikuks dokumendiks keeleuurijale, mitte aga vajalikuks töövahendiks praeguse eesti keele tundmaõppimisel. Kaasaegse eesti kõne- või kirjakeele mõistmiseks ei olnud asjastuhvitud välismaalasel ainustki tarvituskõlvulist sõnaraamatut, sest paar olemasolevat eesti-saksa ja eesti-inglise sõnaraamatukest olid nii vähiklikult ja vigaselt koostatud, et neid ei tihka ühelegi ka kõige vähenõudlikumale tarvitajale soovitada.

Muidugi ei käi öeldu prof. L. Kettunen'i „Eesti-soome sõnaraamatu“ (1917) kohta, kuid soome keel on ikkagi liiga vähetuntud keel selleks, et tema kaudu võis loota eesti keele tutvustamist muule maailmale.

Nii omandab M. Wrangell'i sõnaraamat esmajärgulise tähtsuse, olles esimene tõsine katse praeguse eesti keele avastamiseks kogu kultuuri-ilmale. Eriti tuleb aga rõõmustada, et see teos on haruldaselt hästi õnnestunud. Nende ridade kirjutaja ei ole autoriteetlik ei eesti keele alal ega või ta pretendeerida prantsuse keele kuigi põhjalikule tundmisele, aga asja tähtsus sunnib ka vähikut sõna võtma, sest et autoriteetsemad ning kaaluvamad sõnavõtud lasevad endid alles oodata.

Ei suuda keelda tänulikku imetlust autorile, kes on rakendanud oma põhjalikud teadmised ja väsimatu hoole seitsmeaastaseks tööks, mille materiaalne tasuvus ei või tulla kõnessegi. Autor on sunnitud vabandama oma sõnaraamatu tahtmatut ebatäiuslikkust asjaoluga, et see on puht-isikliku ürituse vilj, vähimagi toetuseta mingi asutise poolt.

Et oli praktiliselt võimata taotella suuremat täielikkust, olevat autor (ulatuselt) eeskujuks võtnud L. Kettunen'i sõnaraamatu. Küll aga näeme kohe, et Wrangelli sõnaraamat on märksa täielikum ja rikkam, mis on ka loomulik, sest autoril on nüüd kasustada abiallikaid, mis puudusid prof. Kettunenil, ja ka eesti keel ise on edenenud viimaste viieteistkümneme aasta jooksul.

Wrangelli sõnaraamat püüab anda tõetruu pildi eesti keelevarast ta praegusel arenemisastmel, ja autor ei ole jättnud arvestamata ka kõige uudsemaid keelendeid meie kirjastiarenevas kirjakeeles.

Pikemas sissejuhatises annab autor huvitavalt esitatud ja antud raamides küllaltki üksikasjaliku pildi eesti keele vormiõpetusest. See sissejuhatus on puhtpraktilist iseloomu, mitte aina filoloogidele määratud teaduslik artikkel. Deklinatsiooni- ja konjugatsioonitabelid ei ole

mõeldud teoreetilise liigitussüsteemina ega ainult tutvustamisnäidetena, vaid sõnaraamatus leiame iga muudetava sõna varustatud vastava numbriga, mille all võime leida otsitavad vormid. See süsteem on lihtne ja kergesti käsitledav, seega ehk praktiliselt eelistatavam mõnele teisele märkimisviisile.

Kuigi raamat soojalt pooldab „uudenduslikku“ keelt, vastandiks „ametlikule“ „Eesti Õigekeelsuse-Sõnaraamatu“ keelele, on kõrvalekaldumised EÖS-ist eriti ära märgitud, nii et raamatu tarvitaja võib soovikorral püsida ainult üldtunnustatud keelendi juures. On küll sisuliselt ebaoluline, kuid raamatule annab siiski erilise propaganda-ilme asjaolu, et tarvitatakse ainult kirjatähte y-d (ü asemel). Ka sõnade tähestikulises järjestuses erinetakse EÖS-ist, asetades ä enne õ-d. Need ja teisedki iseärasused on seletatavad sellega, et eestikeelse sõnavormide valikut ja fikseerimisel on otsustav mõju olnud J. Aavik'ul, keda (ühes O. Peters'iga) juba raamatu tüttellehel mainitakse autori kaastöölisena. Pea igal leheküljel leiame sõnaraamatus tähega A märgitud keelendeid, mis tähendab, et need sõnad või sõnavormid, mida J. Aavik siin propageerib, on alles üldist tunnustamist leidmata keelendid. Avaldatakse kindlat lootust, et need keelendid (vahel vastandiks EÖS-ile) kord kindlasti pääsevad üldmaksvusele, ja sellega sõnaraamat tahab olla mitte ainult praeguse, vaid ka lähema tuleviku keele peegliks. Ei julge küll midagi vastu vaielda tuleviku suhtes, kuid „homme“ ajaleht kipub enamasti kiiremini vanema kui mõnigi asi, mis juba sada aastat tagasi kirjutatud. Ei usu, et sõnaraamatule tuleks kasuks ta välinegi erinemine mitte üksi EÖS-i normidest, vaid ka suurima praegu teoksil oleva leksikograafilise teose — „Eesti Entsüklopeedia“ keeletarvitusest.

Seda teatavat liigset „aavikismide“ propageerimist võikski lugeda Wrangelli sõnaraamatu olulisemaks puuduseks. Mõnikord on toodud EÖS-i sõnavormid ja J. Aaviku paralleelvormid tähestiku järjekorras eri kohtadel, ilma et neid oleks isegi ühendusse viidud — vrd. näit. me etod — me tood jt. Isegi kohanimede suhtes ei ole jäetud registreerimata J. Aaviku eri arvamusi: Napoli — Neapel (A), Madrid — Madriid (A), Riia — Riig (A) jne. Mõnel juhul imestad, et on antud Naatsaret (A) ja Kalkuta (A), kuna asjatult otsid, kuidas need nimed siis oleksid „ametlikul“ kujul.

Kõik mainitu on aga võrdlemisi ebaoluline. Ja ainult pisiasjades võib leida sõnaraamatule midagi ette heita.

Vaatamata hoolikale valikule, mis on paratamatult vajalik sõnaraamatu piiratud mahu juures, tundub siiski mõnikord ebatasasena tuletatud sõnade ja liitsõnade hulk. On ju väga kena, kui leidub ruumi sõnadele nagu sealihakaupmees, sõjaväeatašee, pyksti-paela ordu jne. Aga võib vaielda valiku üle, kui antakse riidehoiuruum, puudub aga riidehoid; antakse riigivürst, riigiparun, riigivabahärra, puudub riiklus ja riigustav; on segapuder, puudub segakoor jne. Kahtlemata on see puuduseks, kui antakse loomulik, puudub aga palju tavalisem sõna loomulik jne.

Näiteid võiks veelgi tuua, kuid peab ju möönma, et on üliiraske teha valikut liitsõnadest, nii et oleks säilitatud mingi tasakaal antud kitsastes raamides. Samuti ei ole kerge teha otstarbekohast valikut võõrsõnadest, mida muu seas on sõnaraamatus antud õige ohtrasti. Vahest liigsenagi tundub eriti hulk prantsuse päritolu võõrsõnu: dofiin, dofeen, bodmerii, turkiis, muaree, tarlatan jne. jne. Seejuures imestad, miks on välja jäänud palju tuntumad: kokott, kokeeterima, amulett, boheemlane, perversiteet jne. Ka on autor välja jätnud rahvapärased sõnad sikatuur (on antud stukk),

häärbär ja hantvärk, kuna registreeritakse „peenem“ sõna rootvein.

Puuduvad ka sõnad pool (pooli) ja niit (niidu), kuna muidu leiame õieti registreerituna eri sõnadena kurk (kurgi) — kurk (kurgu). Ei leia ka näit, sõna väits, kuigi muidu on antud isegi võrdlemisi haruldasi murdesõnu. Murdesõnade puhul ei ole toimitud alati ühtlaselt. Loeme: taru v. mesipuu, pedajas v. määnd, kõiv v. kask jne., aga teisel leiame mõlemad sõnad eraldi tõlgituina, näit, susi (loup) ja hunt (loup), samuti koer ja peni, ilma mingi viiteta. Säärastel pisikestel ebajärjekindlustel ei oleks iseenesest suurt tähtsust, kuid nad võivad tarvitajat sõna otsimisel siiski eksitada.

Sõnade ja sõnagruppide järjestus on valjult tähestikuline. Nii seisab näit. sõestama hoopis teisel kui sysi. Enamasti on antud tarviliikud viited, nagu lõin v. lõõma, käe v. käsi jne. Mõnikord aga puuduvad viited. Nii leiame väejooksik, -juht jne., ilma et oleks viidet väe v. vägi, puudub ka mäe v. mägi j. t.

Mõnel harval juhul on sõna sattunud valele kohale ta tähestikulises järjestuses. Nii seisab piibeleht enne kui piibel, kollanokk enne kui kollakas, liikvelenne kui liikva. Leidub veel mõningaid tühisemaid ebajärjekindlusi, millel peatuda oleks asjatu.

Raamatu hoolika mitmekordse läbitöötamise tõttu on autor saavutanud meie oludes imestusväärse puhtuse ka trükivigade suhtes. Peale raamatus eneses õiendatud vigade hakkas silma ainult mõni üksik viperus, nagu hyyve — caogulum (pro coagulum), timmima v. hääletama (pro häälestama), samuti genitiivi märkimine sõna urb juures. Trükiviga on vist ka vanadlane (? vanaldane). Siis ei nimeta eestlane veerevate herneste poolt tekitatud häält mitte kõrinaks, vaid kõrinaks. Et kõrin on antud sõnade kõis ja kõrt naabruses, siis ei ole siin nähtavasti tegemist mitte puht-trükitehnilise eksitusega.

Sõnaraamatu peäülesanne — tõlgendada eesti sõnatagavara prantsuse keelde — on täidetud üllatava asjatundlikkuse ja täpsusega. Oleks õigustamatult enesesusaldus nende ridade kirjutaja poolt hakata otsima vigu või ebatäpsusi ses suhtes. Sõnaraamatu autor on lisaks oma enese eruditsioonile kasustanud mitte ainult kompetentsete isikute abi, vaid ka neid abiallikaid, mis meil olemas mõningate eesti-võõrkeelsete oskussõnastikkude näol. Nii võib näit. leida sõnaraamatus pea kõik vajalikud terminid postiasjanduses. Võiks ehk ära märkida, et sõnale tähik, mille tähenduse M. Wrangell (kokkukõlas EÖS-iga) samastab sõnaga kviitung (= quittance, acquit, reçū), ametlik postiametkonna oskussõnastik annab tähenduse formule. Ka puudub sõnaraamatus tavaline postkast (= boîte aux lettres), kuna esineb postikast (= casier postale).

Mõne sõna tõlgendus tundub ehk liiga ühekülgsena ja puudulikuna (vrd. lõõv, pahnjt.), kuna mõne teise puhul (näit. uinuv ja põikpea) antakse liigagi detailseid seletusi. Üldiselt aga on suudetud saavutada asjalikku täpsust ühenduses ruumi-kokkuhoiuga.

Tähelepanelikult sirvinud sõnaraamatut ja mõningate juhuslikult valitud sõnade puhul püüdnud neid lähemalt vaadelda, peab arvustaja veel kord kokku võttes toonitama oma sügavat veendumust, et raamat on tunnustusväärne saavutis ja auga täidab temale pandud nõudlikumaidki ootusi. Võiks ainult soovida, et sõnaraamat leiaks enesele kiirelt teed kõigi nende juurde, kes teaduslikul või praktilisel otstarbel on huvitatud meie keelest; ühtlasi on see sõnaraamat kasulikuks töövahendiks igale eesti haritlasele, kes teadlikult harrastab oma emakeelt, suutes võrrelda seda ühe tähtsa kultuurkeelega.

J. Silvet.

Üldisemalt on tähendatud teose kohta teisel juba varemini sõna võetud, kus ka suur hulk eksimusi ja puudusi on loendatud ning selle teose enam kui lubatav sugulus vene formalistliku kirjandusteoreetiku B. Tomaševski samalaadse õpperaamatuga ära märgitud (J. S e m p e r, Ühe eesti poetika katse puhul, „Looming“ 1932. lk. 1197—1201). Ühinedes mainitud arvustaja esitatud kriitiliste märkmetega võiks omalt poolt teoses esinevate eksimuste ja ebatäpsuste registrit veelgi täiendada, kuid see oleks siiski tarbetu. Siin on enam põhjust peatuda ainult mõnel laiemal ja põhimõttelisemal laadi üksikküsimusel.

Ilma et tahaks eitada vene formalistliku kirjandusteooria küllaltki suuri teeneid ja saavutisi poeetiliste sõnastusvõtete analüüsimisel, eriti aga kirjandusliku teose kompositsiooniliste mõjutegurite avastamisel, peab siiski konstateerima, et poeetiliste üksiknähtuste formalistlik, anatoomiline vaatlusprintsip on liialt kitsas sõnakunstiteose kui orgaanilise terviku igakülgeks ja tühjendavaks mõistmiseks. Hoopiski kõnelemata teose sisuliste väärtuste tunnetamise hõlbustamisest ei ole formalistlik vaatlusviis senini suutnud küllaldaselt määral selgitada ega mõistetavaks teha ka sõnastusvõtete funktsionaalset seost isekeskis, nende kunstiestetiliselt mõju lugejasse jne. Seetõttu tuleb kahetseda, et Tomaševski teose eesti oludesse kohendajad on võtnud oma poetika põhijoonte rajamist liiga kergelt ja lihtsalt, et nad pole põhjalikumalt süvenenud poetika põhiprobleemidesse ega ole katsunud Tomaševski formalistlikku lähtekohta siduda näiteks esteetilis-psühholoogilise probleemiasetusega. Muidugi oleks see nende ülesannet tublisti raskendanud, kuid oleks kahtlematult andnud ka palju tõhusamaid tagajärgi. Sellekohane R. Müller-Freienfels'i väike, kuid üsna sisukas poetikakäsitelu on küll muude, enamasti vananenud alliketeoste hulgas mainitud, kuid jälgi selle kasutamisele on asjata otsida. Ulatuslikuma põhiteosena edaspidiseks tarvitamiseks võiks siinkohal soovitada H. P o n g s'i suurt monograafilist teost „Das Bild in der Dichtung“, millest on senini ilmunud ainult esimene köide (enam kui viissada lehekülge!).

Ainelo-Visnapuu enda seisukohtade pinnapealsust ja abitust vaimutoodete käsitlemisel iseloomustab seegi, et mida enam nad Tomaševski algtekstist kõrvale kalduvad, seda enam paneb end maksma too väike, kõike normeerida, kanoniseerida tahtev kuradike, kes erilise agarusega kogu teose ulatusel oma nina esile topib. See normide ja reeglite jagamine, moodsate Opitz'ite tasapinnale laskumine on täielikus vastuolus meie tänapäevase arusaamisega üha orgaaniliselt kasvavaist, arenevaist, muutuvaist vaimsetest nähtustest. Ja pole põhjust arvata, et nüüd äkki eesti kirjanduse areng seisma jääks ja ainult veel Ainelo-Visnapuu reegleid täitma hakataks. Arusaamatust ja segadust suurendavad säärased „poetika põhijooned“ küll.

Hoopis äpardunud on aga J. Ainelol rütmimõiste käsitlus (lk. 94), see raskemaid ja keerukamaid küsimusi poetikas üldse. Selle üle on palju vaieldud ja vaieldakse veelgi, enam küll selle mõiste üldiselt vastuvõetavama ja täpsama sõnastusvalemi kui rütmi olemuse pärast, mis aja jooksul on jõudnud küllaltki selguda. Tomaševski käsitleb oma teoses rütmi paaris kohas kuidagi muu seas ja mõõda minnes, ilma et ta oma laialivalguvat teoretiseerimist konkreetsemalt kokku võtaks. Ainelo on selle välise puuduse kõrvaldanud, on rütmikäsitluse eri pealkirja alla paigutanud, kuid kaugemale pole temagi jõudnud, sest see, mis ta asjast sisuliselt kõneleb, on kõike muud kui rütmi definitsioon. Ta algab: „Igal pool looduses ja elus valitseb rütm. See on väikesest virvendusest algav ja tihtigi mitme sülla kõrgusele tõusev merelainetamine:

lained tõusevad ja langevad“, edasi järgneb kirjeldus viljavälja laine-
tamisest, südame tuksumisest, kella tiksumisest jne., ning lõpetab: „;—
igal pool aina näete, et siin tegevus, liikumine sünnib korrapäraselt tea-
tavate kindlate lühemate (vahel pisitillukeste) või pikemate vaheaegade
järele, kindlas taktis ehk rütmis“. Siin on tegemist väärarusaamise ja
vääropetusega. Et merelainetamine, südametuksumine rütm oleks,
seda usub vist ainult Ainelo ja tema lihtsameelne kaasautor, kellele see
rütmimõiste ebamäärasus on hiljemini värsiõpetuse peatükis mitmeti saa-
tuslikuks saanud. Et merelainetuses ja muus Ainelo kirjeldatud loodusenäh-
tustes rütm avaldub, selle vastu pole kellelgi midagi öelda, kuid see
on hoopis midagi muud, kui Ainelo õpetab. Oma seletuse lõpuosas esitab
Ainelo küll mõned rütmi olulised komponendid — korrapäraselt, kind-
late lühemate või pikemate vaheaegade järele toimuv liikumine, tege-
vus, — kuid mis on takt ehk rütm, seda ta ei ütle. — Rütm on aja
liigendumine meeleliselt tajutavaks (möödetavaks) võrdseteks osa-
deks — umbkaudu säärase rütmimõiste definitsiooni oleks soovi korral
Ainelo leidnud igast paremast ja uuemast vastavast käsiraamatust (ka
Tomaševskist võib selle välja lugeda!) ja selle oma rütmiliste loodus-
nähtuste piltliku kirjeldusega ühendades oleks ta palju pahandust ära
hoidnud. Et rütmimõistest ei olnud autoril täielikku selgust, seetõttu
jääb ebamääraseks ka tema keele- (lause-) rütmi käsitlus, mis põhjeneb
sõna- ja lauserõhkudel resp. sõnavälteil. Siin oleks soovitatav olnud sel-
gesti rõhutada, et sõnade lauseteks ühendamisel võib algupärane sõna-
rõhk kaotada oma esmajärgulise rütmilise tähtsuse, kuna selle funktsi-
ooni omandab lauserõhk, — aga sellega olemegi jõudnud juba värsi-
õpetuse põhiküsimuse juurde.

Meetrika peatüki juurde asudes ei saa kõigepealt nõus olla Visna-
puu selle kategoorilise väitega, et „värsskõne rütm on ette määratud“ jne.
(lk. 124), sest sellega on vabavärss täiesti üle parda heidetud, aga seda
Visnapuu kindlasti ei taha. Samuti ei ole õige, et riim oleks värsskõne
tunnuseks, sest tuntakse ju ka riimitud proosat. Ka värsskõne graafilisel
paigutusel ei ole nii suurt tähendust, nagu kõnesoleva teose autorid seda
rõhutavad (lk. 120—122 ja 125). On ainult üks värsskõne oluline tunnus,
s. o. tema erilisel korraldatud rütm, mis peab olema tajutav niihästi
lugedes kui ka kuuldes. Et Visnapuu sellest värsiõpetuse põhiküsimusest
sõna lausumata mööda läheb, siis on paratamatu, et kõik järgnevad mõis-
tete seletused, kus esineb tundmatu suurus „rütm, rütmiline“ jne., jäävad
puudulikuks ja ähmaseks. Nii kirjutab Visnapuu värsi kohta: „Seotud
kõne koostub värssidest, s. o. sarnastest või sarnadust taotlevaist rütmi-
listest kõneosadest (lõigetest), mis on seotud ühise meloodilise intonat-
siooniga.“ Siin on terve rida tundmatuid elemente: 1) mis on „rütmilised
kõneosad“? 2) mis on „meloodiline intonatsioon“? ja 3) mis on värss? —
käsiolev õpperaamat neile küsimustele selget vastust ei anna. Sarnaseid
ebamääraseid ja tundmatu seletamisi tundmatuga esineb edaspidi veelgi.
kuid siin ei ole ruumi kõigi nende esiletoomiseks. Seevastu on tarbetu
üksikasjalikkusega käsitlud eesti värsikunstile võrast antiikset meet-
rikasüsteemi ja sellega kaasas käivat mõistete rägastikku, kuna nende
ülekandmisel silprõhulisse ja rõhulisse süsteemi on mõnigi asi jäänud
kahe silma vahele. Nii näiteks ei ole värsijala mõiste ja tema osa eesti
värsikunstile omases süsteemis tarviliku selgusega formuleeritud, kuigi
seda oskussõna igal sammul tarvitatakse. Vastuvaidlematult õigeks ei
saa iga kord pidada ka Visnapuu toodud värsinäidete meetrilise skeemi
fikseerimist, samuti kui vaieldav on tema kategooriliselt eitav seisukoht
eesti moodsa värsi skandeerimisküsimuses. Kõik need ja mõned tei-
sedki küsimused vajavad laiemat ja üksikasjalikumat käsitlemist, kui see
käsioleval korral võimalik. Seda tuleb teha teisel ja teinekord.

M. Lepik.

H. G. Wells: **Elu ja inimese põlvnemine**. Tõlkinud V. Lao. Elav Teadus nr. 15. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1933. 112 lk., piltide ja tabelitega. Hind 1 kr.

Leidub vähe häid populaarteaduslikke töid, kus raskemaid teaduslikke probleeme käsitletakse selgejooneliselt, lihtsustatud kujul ja tavaliisele inimesele arusaadaval viisil. Üldiselt on selliseid töid ilmunud rohkem reaalteaduste kui abstrakt-teaduste aladelt, kuid paleontoloogia on selles mõttes erand. Paleontoloogia on oma loomult mitmeti raskepärane. Siin on faktilise materjali hulk fragmentlik ja lünklik, mis võimaldab teha asjade ja olukordade kohta mitmesuguseid oletusi; teiselt poolt on eínestik (elukond) ja selle olemasolu tingimused praegusaegseist järsult erinevad. Neil põhjusil võib populaarseis paleontoloogilisis teoseis kergesti juhtuda komistusi tõsiasjade vastu, kui ei olda küllalt asjasse süvenenud või kui ei suudeta vajaliselt ohjeldada fantaasiat.

Wells'i eelmainitud tööd tuleb lugeda selles mõttes hästi õnnestunuks. Autor maalib siin suurejoonelise ja teaduslikult tõetruu pildi maakera ajalooist ja elukonna arengust selle pinnal. Meie silmade eest veeretatakse mööda päikesesüsteemi ja maakera tekkelugu, elu tärkamine viimase jahtunud ja tardunud pinnal — vees, eluvormide aeglane areng ja veeloomade ning -taimede asumine kuivale; siis kenozooline hiidroomajate ajajärk ühes selle traagilise hävinguga. Valgustatakse osavasti aasta-aegade tekkimise ja kliima muutumise põhjusi maakeral ning sel ajal juurdetekinud imetajate võimulepääsuaju kiire arengu ja järglaste eest hoolitsemise kaudu. Rööbiti loomariigi arenguga näidatakse ka taime-riigi arengut.

Teine osa tööst on pühendatud inimsoo esivanemate algtüüpide — *Pithecanthropus erectus*'est *Homo sapiens*'i kirjeldusele ja inimsoo algkultuuri sugemete analüüsile.

Kõik mainitud evolutsioonietapid on reljeefselt esile tõstetud, ja lugeja raatsib vaevalt pooleliiloetuna käest panna selle „maakera ja selle elukonna romaani“.

Et tõlge on tehtud prof. J. Piiper'i redaktsioonil ja tema poolt varustatud mitmete selgitavate ning täiendavate märkmetega, siis töös sisuliselt vigu peaaegu ei esine, välja arvatud paar botaanilist väljendist. Nimelt on *Cycadales* — *Cycadineae* tõlkel tarvitatud vananenud terminit — palmsõnajalad; et aga neil taimedel pole mingit fülogeenilist sugulust ei sõnajalaliste ega ka palmidega, tarvitatakse praegu selleks ladina keelest tuletatud nime analoogiliselt paljudele teistele juhtudele, nimelt tsüükaselisid (sõnast *Cycas*). Siis lk. 32, 5. rida alt, leidub ebatäpsus: „sõnajala eosed tarvitavad teatud järkudel tublisti niiskust“ — peaks olema — „sõnajala eostest arenenud eellehed (*prothallium*) tarvitavad teatud arenemisjärkudel“ jne.

Muidu on tõlge täppis, keeleliselt sorav ning modernne; on kinni peetud teaduslikust terminoloogiast. Paiguti tundub aga, et uute sõnade tarvitamises oleks võidud olla tagasihoidlikum, sest töös, kus niigi juba rohkesti oskussõnu ja tundmatuid nimesid, mis nõuavad ainet vähe tundvaid isikult küllaldest tähelepanu ja meelespidamist, oleksid võinud ära jääda sellised kaunis värsked sõnad, nagu manduma, lõimets, köuk, tõik, vaist, kõnd jmt.

J. Port.

Richard Roht: **Vabadus ja vangla**. Novellid 1930—1932. Noor-Eesti Kirjastus Tartus. 143 lk. Hind 2 kr. 85 s.

Rohu inimesed ei leia kokkukõla ühiskonnaga. Nad elavad sellest eemal nende armsaim paik on, nagu juba ammu teame, metsas, järve kaldal. Tihedam kokkupuude teistega häirib neid, tekitab pahandusi ja ena-

masti traagilisi konflikte. Rohu inimesed on asotsiaalsed, isegi antisotsiaalsed, ühiskond kogu oma korralduste ja seadustega on neile verivaenlaseks. Ometi on nad liiaks passiivsed, et selle ühiskonna vastu võidelda või seda ümber korraldada.

„Suure järve taga metsas elas vana Sorts.“ Nii algab Rohu uus novellikogu „Vabadus ja vangla“ (novell „E r a k u e l u“). Edasi läheb Rohu ammu tuntud idüll: „Sortsi maja seisib kesk metsa kui väike ilus tikukarp. Ta oli valge ja puhas ning Sortsi enese kätetöö. Aga ka seestpoolt oli maja ilus... Päike armastas selles majas sagedasti külas käia ja teda üle kallata sooja heleda valgusega“ (lk. 7). Sorts on kalamees. Aga mitte harilik. „Kalu ega vähki Sorts iial ei müünud. Mis püüdis, selle ka sõi — tema ise ja ta naine“ (lk. 8). Kui on primitiivne elu, siis olgu ka primitiivne majandussüsteem! „Mets andis äraarvamata rohkuses marju ja seeni“ (seals.). Vahest viib ta mõnele ümbruse talumehle hästi rasvase linaski, lutsu või havi kingituseks ning saab vastu mõne väikese asja.

Kui see vahetuskaubanduse-ajajärgu inimene nüüdisaja reaaleluga kokku puutub, siis ei või ta midagi head oodata. Ilmubki viimaks riigi korraldava käe esindaja ja keelab Sortsil kalastuse. Järv on sugukalakasvatuseks ja uurimisteks määratud. Ei lubata enam isegi õngitseda. Algab heitlus ülemuse ja Sortsi vahel, kes ei saa uskuda kalapüügikeeldu. Enesestki mõista kaotab Sorts. Ta mõistetakse paariks kuuks vangi. Koju tulnud, läheb ta järvele ja kaob seal öösi kõige lootsikuga.

Niisuguse „õnneliku pagana“ „ürgaja elu“ on Rohu lemmik-kujutuseks.

Teises novellis („M e t s a v a i m“) elab ka metsavaht Orbik sarnast ühiskonnakauget ja -vaenulist elu. Ta hoolib oma majapidamisest vähe, päevad ja ööd luusib ta metsas, imetleb loodust, sõbrutseb loomade ja lindudega, kaitseb neid salaküttide vastu. Inimesed ei armasta teda, oma lastelegi on ta võõras. Tütre juurde käib öösiti salakütt. Sellega tuleb Orbikul kokkupõrge. Võidab muidugi kurja maailma esindaja salakütt ja Orbik läheb neljaks aastaks vangi. Istunud selle aja, asetatakse ta „vanade põrgusse“, s. o. „vanadekodusse“. Sealt põgeneb ta ja läheb „kuuvalgesse öösse, mis kallas ta üle õrnuse ja sõbralikkusega“. Ta „tundis oma rinda tõusvat ja vajuvat äraütlemata õnnes ja rahulduses“ (lk. 51).

Mitte ainult niisugused „ürgaja“ inimesed ei kannata ühiskonna korraldustega kokku puutudes ja illdse sotsiaalsel elu elades, vaid ka harilikud surelikud, kui nad millegi poolt „iseäralikuks“ saavad. Orgsaar (novellis „S a a t u s“), loiaalne, viisakas kodanlane, tõukab kord (saatuse tahtel) ühe avaliku naise uulitsal pikali ja mõistetakse selle eest vangi; kui sealt vabaneb, on inimeste suhtumine temasse „imelik“. Ta heidetakse pikapeale seltskonnast hoopis välja. Selle tagajärjel saab aga Orgsaar, jäädes sunnitud erakuks, ka „teiseks inimeseks“. Seltskonna ja inimeste aset täidab nüüd loodus. Orgsaargi läheb õhe, loodusse ja sellega ühes „uude ellu“.

„Ü h e k a a s v a n g i j u t u s t u s e s“ veeretab jutustaja oma süü ja õnnetuse südameheadusele. Ta päästnud vaese tütarlapse hukkumisest, võtnud enesele naiseks, loonud talle mõnusa kodu, aga näe, see tänamatu loom hakanud salaja teiste meestega sõbrutsema. Kord tüüis ja riius tõrganud ta purjus naist nii, et see surnuks kukkunud. Nii käib hea inimese käsi nüüdisaja ühiskonnas!

Teine kaasvang peab oma õnnetusi headuse ja lolluse tulemuseks („K õ n e l u s“). „Lollust“ on siin mõeldud headuse sünonüümina.

On lapsi, kes mõlemaid oma vanemaid ühteviisi ei armasta, kes teist isegi põlgavad. Seda kindlamini kiinduvad nad aga teise. Rohu kangelased sarnanevad seesuguste lastega: nad põlgavad ühiskonda ja anduvad loodusele innu, harduse ja otse kiimaga. Elu loodusega ja loo-

duses, eemal inimestest, suurest hulgast, eemal seltskonnast ja igapäevasest askeldusest — see on nende ideaal. Kas see tegelikult võimalik, kas jätkuks kõigile metsa ja järvekallast õngitsemiseks, sellest Roht ei küsi, see teda ei huvita, sest ta on alati hoidunud ühiskondlikult mõtlemast.

Kes ei ela veel niisugust idüllilist ürgaja pagana elu, nagu Sorts või Metsavaim, kes ei ole veel kooskõlastunud loodusega, kes ei ela veel seda teist, „suurt“, „vaba“ elu, sel tuleb raske kool läbi teha, et senisest väikesest, tühisest elust pääseda. Kõige paremaks ja tulemusrikkamaks sellekohaseks kooliks näib Rohu arvamise järgi olevat — vangla. Me näeme, kuidas Orgsaar, sellest koolist läbi tulnud, selle pitsatit kandes, selle tagajärjel vanad suhted seltskonnaga hoopis katkestanud, läheb vastu „uuele saatusele, mis oli tundmatu suur ja tume, kuid mille ees Orgsaarel polnud hirmu, sest see oli — elu“ (lk. 23). Kaugelt hiilgavamaid tagajärgi saavutab Paurson (novellis „Elu ja surm“), Tallinna röövmõrtsuka Wunder'i teisik. Lugu on kõigile tuntud ajalehist: ametnik tapab oma kaasametniku tinanuiaga linna ääres ja röövib tema raha; ta mõistetakse selle eest surma ja hukatakse. Aga nimelt nende surma-eelsete kannatuste tõttu tõuseb väikese, nigela hingega egoistlik Paurson oma mutikoopast uude ellu, mis meile kõigile ideaaliks peaks olema. Elades oma väikest elu ei aimanud ta kunagi, et „väljaspool on veel midagi, mida Paurson ega paljud ta kaaskodanikud ei mõista, ei oska, ei taha aimata“ (lk. 140). Surmahetkel, kui püssirauad tema poole on sirutatud, aimab ta seda „õiget, suurt, kaunist, vaba elu“ (seals.). Ta tahaks hüüda: „Vennad!.. Sirutage üksteisele käed ja mingem vastu sellele teisele elule — sellele kaunile, inimlikule, vabale, mis asub meie südameis ja mis aitab meid üle kõigist viletsusist“ (lk. 140—141). Üllas elamus, aga tee, mis sellele viib, on harilikule surelikule liiaks peletav: tuleb lüüa maha kaaskodanik. Oleme Rohuga niipalju täiesti ühel arvamisel, et kannatused puhastavad ning õilistavad inimest. Aga neid ei tule enesele kaela tõmmata, vaid hoiduda nende ärateenimisest, niipalju kui see üldse on inimese võimuses. Roht laseb liiga kergelt saatusel sekka lüüa ja veeretab siis süü sellele. Enesestki mõista osutub niisuguse vaate puhul ülekohtuseks ühiskond oma karistavate seaduste, määruste ja korraldustega.

Rohtu on kiidetud kui loodusekirjeldajat, kes soojalt kaasa elab sellele, mida kujutab. Seegi kord võime teda sellest küljest kiita, kuigi ta paiguti langeb magusasse idüllitsusse. Ent on teisigi lehekülgi, mida mõnuga võib lugeda. Nii näiteks vanadekodu elanikkude stseen („Metsavaimus“), üksikud kohad „Kõnelusest“, kus lihtne inimene jutustab oma viltuläinud elust. Üldse on Roht sümpaatlik, kui ta ei süüdistata ega kaitse, kui ta pole prokurör ega advokaat, vaid elu vaatleja ning kirjeldaja. Aga see näib tal praegusel ajal raske olevat.

Roht protestib kurjalt urisedes ühiskonna elu vastu, nagu see on, aga ta ei liiguta sõrmegi, s. o. ei lausu poolt sõnagi, väljendades oma elamusi kujudes ja piltides, millegi muutmise või paranduse heaks (või olgu siis vahest see, et kõiki, kes on mingi roima sooritanud, tuleb võimalikult õrnalt kohelda). Ta läheb elust kõrvale ja põlgab rahvast, põlgab tõelisust ega pane tähelegi, et see on kõige pahem leppimine elu ja tõelisusega.

Ed. Hubel.

Uusi näidendeid.

B. Kangerman: Vaikne kena kohakene. Rahvatükk 2 vaatuses.

Hind 2 kr. 20 s. Agnes Taar: Naisvallavanem. Komöödia 3 vaatuses. 1933. 87 lk.

A. Tamman: Pilveristi. Komöödia 3 vaatuses. 1933. 132 lk. Hind 2 kr.

Komöödia õitseng meie lavakirjanduses kestab ja temas lokkab „Mikumärdi“ vaim. Kuid milline vaim! Kui Raudsepp oma teose ris-

kantsused kaasastas vaimukuse ja teravmeelsusega, siis epigoonid, küündimata pioneeri intellekti ja talendini, arendasid demagoogitsevate epigoonidena „Mikumärdi“ stiili paljaks lõõpimiseks. Raudsepp kutsus vaimud välja ja peaks end praegu tundma tolle Goethe ballaadi selli seisukorras, kes luuavarre pani vett kandma ja põhjustas seega uputuse. Kust tuleb meister, kes luuavarre jälle taltsutab? Ei ole näha.

Selles lõõpimiste kooris tuleb igatsus kas või „Vaikse kena kohakese“ järgi ja mõninga puhkuse annab isegi B. Kangermani teos, nii vähenõudlik ja alandliku välimusega kui ta ka on.

Lihtsameelne ja süütu nagu on ses rahvatükikeses üks refrään:

Ai tirulit ja kõnna-kõnna,
kõik meie elu läheb nõnna-nõnna,

nõnda naiivne on ka tükk ise. Ta faabula on peaaegu muinasjutulik: talu-tütar ja saunikupoeg armastavad teineteist. Poiss on linnas, tüdruk maal, kõik poisi kirjad lööb tüdruku isa üle, sallimata seda vahekorda ja käsutades tüdruku mehele rikkale naabripere pojale. Saunanaise poeg tuleb jaanilaupäevaks koju, igatsusest „vaikse kena kohakese“ järgi, ja tüdruku alles äsja praganud isa annab lõpuks juuresolevate külanoorde ees armastajapaarile järele, nii et kõik lõpeb hästi. Hea lõpu krooniks teatab õnnelik peigmees, et ta teeninud linnas oma rakkus kätega head raha ja läheb homme üht talu ostma...

Psühholoogilisi ja tõsielulisi tõestisi autor ei anna, peame võtma kõik hea usu peale. Autori eesmärk on vaid õhutada ustavat armastust, tõõkust ja pöördumist maale, „vaikse kena kohakese“ idüllil.

Omajal ajal korraldas K. Menning „Vanemuises“ n. n. ajaloolisi õhtuid meie „klassikalise“ repertuaariga eesti lavakirjanduse lapseast. Selliseid katseid on hiljemini menukalt tehtud ka „Estonias“. Teatud distantsiga, kas stiliseerides, primitiivistades, koomilis-grotesksele häälestades või muu leidlikkuse abil võiks kunstimeelne loov lavastaja sellestki tükist kujundada huvitava katse mängulises laadis. Ja mida suutlikumad on näitlejad, seda parem. Hariliku lavastaja juhtimisel ja asjaarmastajate mängides on tulemused muidugi kahvatumad ja vastuvõetavamad vaid vähenõudlikule vaatajale.

Kui mikumärditsemisega liiale minnakse, siis on „Vaikne kena kohakenegi“ asi. Vähemalt lõõpimise kuulamisest saab siin puhata. Nii kaugele oleme juba jõudnud...

Ja laseme edasi kallakutpidi, sedakorda Agnes Taar'i „Naisvalilavanema ga“ — kraavi. Pealkiri tõotab hästileitud ainet; kujutled mingi Tiibuse Mari taolist tüüpi, tüsedat, ekspansiivset, kes paneb maksma kõva naisvalitsuse, kuid esimese või paari osavama parteitegelase mõjul hakkab sooritama lollusi, lihtsast kohtlustest, usust ja vilumatuses — nii et valla värgist saab üks sasine naistevirtsahvit, kusjuures kangelanna ise ei tarvitse olla alaväärtuslik inimene. Võiks oodata ka mingit muud asjade käiku. Kuid A. Taar petab meid ootusis. Tema vallavanem ei esine selles ametis kuigi palju, üksnes esimeses vaatuses vilksamisi, kahes teises sünnib mäng naisvallavanema talus. Üsna labasel jandiviisil materdab autor oma kangelannat kui naist hoopis väljaspool valla-ametit, nõnda et tüki pealkiri osutub päris meelevaldseks, lubadusi mittetäitvaks. See naine on ülbe, rumal, edev, meestepüüdja: varemalt on ta kurameerinud oma noore tööperemehega, nüüd hakkab ta noore aferisti õnge, kes, töötades teda naiseks võtta, talt välja petab varandust ja tühjäendab vallakassagi (mis ilmneb lõpul, kuid publikule aimatav on kaugel varemini). Autor vemmaldab seda naist päris halastamatult ja midä lõpu poole, seda matsutatavamalt ja labasemalt.

Välja arvatud paar hoopis kõrvalist isikut, on muu arvukas tege-laskond negatiivne, kes enam, kes vähem. Paljud on koleaplads söõgi peale, mõned edevad, teised kadedad, kolmandad karjeristid ja tüssurid,

neljandad lollid, kes ise otsekohe oma saladused välja lobisevad. Maainimene on üldiselt alaväärtuslikuks tembeldatud.

Teose ehituse kallal autor pead ei murra, psühholoogilisi põhjendusi ta ei vaja, usutavusist ei hooli, nalja teeb algelist, võtteid tarvitab odavaid ega ole läbi saanud ilma kahemõttelisusteta, mis naisautori kirjutatuna ja naistegelaste suhu panduna mõjuvad õieti vängelt.

Suurim selle jandi nali leidub mitte teoses eneses, vaid taga, märkuselehel, kus autor teatab, et trahvib igauht, kes „Naisvallavanemat“ loata ette kannab, summaga kuni 25 krooni. Sellist münchhausen'likku „kahjutasu“ ei ole senini ükski eesti autor (ega Autorikaitse Ühing) kujutellagi osanud.

A. Tammani kaasajaga mitte seotud komöödia „Pilveristi“ on eelmisest igati eelistatavam, kompositsioonilt hoolikam, stiililt vaoshoitum ja sisult tõestisi taotlevam. Omab koguni psühholoogilist rõhku ja erinevust meie päevakomöödiate seas: süü ilmsikstuleku kartusel lasuvad inimesed endid teistest ekspluateerida.

Selle peamotiivi ümber on autor põiminud piisavalt olustikukujutust ja arendab kõrvalteemana talu käestmängimist. Ehitatud on aga teos nõnda, et ilusa pealkirja „Pilveristi“ asemele oleks kohasem paigutada „Suured segadused ehk totakas karjanaine“, kes hullutab tervet talu. Seeläbi nihkub teos tähenduselt jandi valda.

Intriigi ei ole halvasti leitud, kuid selle sõlmimisel on autor tähtteguriks tõstnud silmanähtavalt puuduliku aruga karjatüdruku. Tema jutu abil osutub küll hõlpsaks keerutada kriminaalset kahtlustust, kuid mis kaal on totaka väljendusil asja mitteosaliste ja erapooletu maailma ees? Igatahes mitte nii mõjuv, et seda kartes a r u k a m inimene kohe (süüdistuse summutamiseks) annaks talu käest ja kahtlustatavad hakavad nii selle pilli järgi tantsima, kes olukorda põhjalikult enese huvides kasustab. Ütlesin äsja „arukam“ inimene. Seep see asi ongi, et Tamman neid kannatajaid ja ületrumbatavaid kuigi arukaiks ei pea. Kerge on kirjanikul lollide kullul tark olla. See kahandab usutavust ja kallutab alul mõistlikku rada tüüritud komöödia viimaks janti.

Tunnustame Tammani peamurdmist intriigi vedamisel keerukamaid radu, kui see on tavaline meie oleviku külakomöödiates, kuid läbi viimise osavuses ta raugab: rajab asja liiga läbipaistvale tobedusele ja venitab ülearu kolmandat vaatust. Ja rübustab arengut: arusaamatusist ja segadusist, mis valitsevad laval, jääb selgusetusi pealtvaatajalegi.

Eetilist kaalu ei ole sellegi komöödia tegelaskonnal suuremat: kes juhm, kes omakasupüüdlid, ega leidu siin kedagi, kes võidaks erilisi sümpaatiid.

Ei ole Tammanngi toime tulnud ilma jämedamate-tooremate toonideta, maksab kah needsinatsed lõivud mikumärdismile külapikantsuste ja koredamate sõnangute näol, kuid teeb seda piiripidavamalt.

Kui ei läheneta komöödiale just väga nõudlikult, siis koomikat situatsioonides ja nalja kõnelustes on „Pilveristil“ tublisti, välist tegevust ja vaheldust kah, samuti nagu põnevust sündmustikus. Kõnealusest uudiskolmikust on see kõige kaalukam teos ja ulatub umbes sellele tasele, mis on omane reale Haridusliidu võistlustel auhinnatud komöödiaile.

Arthur Adson.

Noorusmaa VI Almanak. Koostanud E. Martinson. Illustratsioonid O. Martinsonilt. Tallinnas 1932. Eesti Õpetajate Liidu Kirjastus. 127 lk. Hind 1 kr.

Juba kolmandat aastat annab Eesti Õpetajate Liit välja „Noorusmaa“ almanahhi, mis ilmub endise majanduslikel põhjusil seisma jäänud ajakirja „Noorusmaa“ asemel. Selles koguteoses on senini esinenud peamiselt meie omad paremad noorsoo-kirjanikud. Käesolev almanahh, mis

on järjekorras juba VI, ilmus möödunud jõuludeks. Väliselt jätab teos väga meeldiva mulje. Paber ja trükk on hea, illustratsioonid ja kaas on õnnestunud.

Koguteos jaguneb, nagu eelmisedki, kahte ossa. Esimene osa sisaldab töid täiskasvanud autoreilt, kuna teise osa moodustavad noorte loometööd.

Vanade vald sisaldab üldse seitse pala, neli neist on algupärandid. Teos algab R. Reiman'i luuletisega „Jõululaps“. Parimaks palaks kogu teoses osutub meie tuntud noortekirjaniku J. Parijõe reisikirjeldis „Kaluritega Uhtju saarele“. Uhtju on väike asustamata laidude rühm Soome lahes, Kunda rannast umbes paarkümmend km eemal. Sellest tühjast saarest on autori terav tähelepanelik pilk ja kujundaja-anne loonud elavana ning huvitava pildi. Tema sule läbi elustuvad ka autori reisikaaslased — vanad kogenud kalurid. On huvitav tutvuda nende napolisõnaliste kalastajatega, kellelt peab sõnu välja meelitama. Me näeme, kuidas nad võrke merre lastes vana esivanematelt säilinud kombe järgi võtavad mütsi peast, kuuleme nende fataalset jutustust meres hukkunud seltsimeestest jne. Parijõgi oskab näha ja kuulda. Ta oskab isegi vähetähtsast ja lihtsast kirjutada huvitavalt. Seejuures läbib tema kirjeldist teatud sisemine soojus inimeste, olevuste ja surnud asjadegi vastu.

Koguni vähehitlev selles koguteoses on O. Allan'i reisikirjeldis „Reisikiri Prantsusmaalt“. See on õieti pealiskaudne muljete- ja meeleoluvaene veste ja koosneb ainuüksi ühe Prantsusmaale sattunud eestlase juhtumuste aheldamisest.

Tõlkeist on parem Ivan Šmelev'i „Päikese poole“, milles jutustatakse rändlindude elust. Teise tõlketööna esineb H. G. Wells'i „Täht“. See on fantastiline lugu ühest senitundmatust taevakehast, mis vastu tähe- teadlaste ootusi satub meie päikesesüsteemi piirkonda ja kutsub esile maakeral mitmesuguseid häireid. See täiskasvanud lugejale teatud huvi pakkuv jutustis vaevalt suudab äratada noortes tõsisemat huvi.

Nüüd tahaksin puudutada veidi ka noortevalle töid. Möödunud aastal korraldas Laste Kirjandusliku Loomingu Rahvusvaheline Liit noorte ülemaailmse kirjandivõistluse, millest ka meie algkooli vanemate klasside ja keskkooli nooremate klasside õpilased osa võtsid. Käesoleva almanahhi noortevalle moodustavadki haridus- ja sotsiaalministeeriumi poolt parimaiks tunnustatud eesti noorte võistluskirjutised. Osa võistluskirjandest on ilmunud juba varemini ja meil on nüüd võimalus tutvuda nende töedega. Mõned võistlustöid on tõesti hästi valitud; nimetaksin siin ainult järgmisi: E. Raudsepa „Võõras“, A. Inglis'i „Kodu“; M. Toom'e „Mu lemmikloom“, F. Paatsi' „Mälestuste voogudes“; H. Spuhl'i „Kevade tulekul“ ja pikem jutustis V. Mõtus'e „Tuleviku eest“. Viimasele võib läheneda juba täiesti kunstiküpse novelleti nõuetega. Ometi on nende valitud tööde hulgas ka mitmeid keskpäraseidki töökesi, näit. E. Liiger'i „Leek“ ja H. Tõõtsi „Karksi lossi varemed“. Neid ja vahest veel paari teist tööd ei oleks küll maksnud saata kaugele Ameerika teekonnale kirjanditegevõistlusele, pealegi kui oleks olnud võimalik valida paremaid töid. Näiteks on jäetud tähele panemata eriti õnnestunud M. Kapstas'e „Minu koduküla“ (ilmunud „Noorusmaa“ V almanahhis), mis on kirjutatud suure sisemise soojusega ja mille igast reast õhku vastu sügavat kodukoha- ja kodumaa-armastust. Samuti on kahjuks jäänud tähele panemata algkooli 3. kl. õpil. H. Kumpas'e isikupärane kirjand „Minu Kiimu“ (ilmunud „Eesti Nooruses“ nr. 5 — 1932) ja vene õpilase L. Kanošin'i lapsepsühholoogiliselt väga huvitav töö „Kuidas ma kandsin keele otsas kirvest“.

Üldiselt tuleb meie võistluskirjandeid lugedes öelda, et meie noorte väljendamisvõimed on võrdlemisi head. Praegusaja õpilane „on üle endis- põlve kirjakohtumakusest“ ega tarvitse kirja kirjutades otsida abi kulunud ning ilmetuist kirjaväljendistest, nagu „tuln Teid oma väikese kirjaga

tervitama“ või „jääme jumalaga ilma silma nägemata“, nagu on väitnud üks meie noorsoo-tegelasist. Meie aja noored võivad selle vastu vabalt arendada oma mõttekäiku ja kirjutada isikupäraselt stiili.

Lõpuks tahaksin rääkida koguteose keelest. Võiks eeldada, et käesolev teos, mis on ilmunud Eesti Õpetajate Liidu toimetusel ja kirjastusel, oleks keeleliselt igati korralik. Kahjuks aga jätab teose keel paljugi soovida. Selles leidub vorme, mida ei saa kuidagi andestada teoses, mis on määratud peamiselt meie õppivale noorsoole ja mis järelikult peaks olema keeleliselt eeskujuks. Aga seda ta kaugeltki ei ole. Leidub vigu, milliseid ei saa kuidagi andestada. Esitaksin allpool mõningaid olulisemaid nendest.

Sõnu ei osata muuta: mõttes pro mõttes (lk. 111), hakkas pro hakkas (lk. 58), piletidega pro piletitega (lk. 33), uudisi pro uudiseid (lk. 46), laine pro lainete (lk. 9), neljandama pro neljanda (lk. 102), sirutus pääd pro sirutas (lk. 57), särahtus pro särahtas (lk. 47), oleks pro oleksin (lk. 102); „annud“ (lk. 102) ja „andnud“ (lk. 91) esinevad läbiseigi.

Ebajärjekindlust leidub ka sõnade liitmisel. Nii tarvitatakse paralleelselt vorme täht-torn (lk. 65) ja tähetorn (lk. 68) (õigem on viimane), tulekahi pro tulikahi (lk. 35).

Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine: une laul pro unelaul (lk. 108), kuue aastane pro kuueaastane (lk. 53), päevapildi aparaat pro päevapildi-aparaat (lk. 67), oli allasurutud pro alla surutud (lk. 67), silma pilguga pro silmapilguga (lk. 72) jne.

Eriti suur on korralagedus kirjavahemärkide tarvitamises. Palju leidub lauseid, kus koma on lubamatult ära jäetud: „... teades et sul on veel pääsetee“ (lk. 103) pro „... teades, et...“; „... ja ootame millal jälle tuleb aeg...“ (lk. 46) pro „... ootame, millal...“ jne. Aga teiselt poolt esineb koma seal, kus see ei tohiks esineda, näit. „Kitsad, kõverad tänavad“ (lk. 19) pro „kitsad kõverad...“; „Tasa, tasa hiilib, sinakas leegikene...“ (lk. 99) pro „... hiilib sinakas leegikene“. Liialdama komaga on kaldutud sidesõna „kui“ ees: „... lumi krudises saanijalaste all, kui tärklis“ (lk. 92), „Siis ta ihu... punetas, kui tulitukk“ (lk. 91), kus koma ei tarvitseks olla. Sellevastu aga „Te ei tea kui tore on seista sool“ (lk. 56), kus koma peaks esinema. Jne.

Teoses leidub ka rohkesti trükivigu, millest mainin ainult järgmisi: mahatävve pro nahatävve (lk. 103), tuttvaid pro tuttavaid (lk. 52), mailmatu pro maailmatu (lk. 18) jne.

Püüab neist näidetest. Näeme, et koguteose keel kuidagi ei rahulda praegusaja nõudeid. Eksitusi leidub rohkem, kui ootaksime. Väljaandjal tuleks edaspidi, kui ta tahab veel rikastada meie kirjandust, võtta oma ülesannet küll tõsisemalt ja oma teoste keelele rohkem tähelepanu omistada. Sest vähemalt seesuguse asutise kui E. Õpetajate Liidu teostelt oleks meil õigust nõuda eeskujulikkude ning laitmatu keelt.

H. Jänes.

„Karjala entsüklopeedia“.

Karjalan Kirja. Toimittanut Iivo Härkönen. Avustava toimittuskunta U. Karttunen, Joh. Kujola, I. Manninen. Porvoo-Helsinki, Werner Söderström osakeyhtiö 1932, XVI+1088 lk. 40, 720 illustratsiooni, 30 kaarti tekstis ja 4 liitena.

Äsja ilmunud „Karjalan Kirja“ on neid soome kirjanduse tooteid, mis ka Eestis väärivad muudegi kui eriteadlaste tõsist tähelepanu. See 74 autori koostööst sünenenud teos on tõeline Karjala entsüklopeedia, kust karjala hõimurahvast huvitatu leiab usaldatavad teated selle sugurahva mineviku- ja olevikuprobleemide kohta. Õieti on kõnealune töö

a. 1910 ilmunud samanimelise teose teine trükk, kuid nii põhjalikult ümber töötatud ja uute uurimistulemustega Karjala alalt täiendatud, et paljudes osades vanast vähe on järele jäänud. Teos koosneb seitsmest peatükist: I Karjala geograafia (käsitleb ka üldse loodust mitmekülgsest; autoreiks on ms. K. Linkola, K. E. Kivirikko jt. tuntud teadlased), II Karjala ajalugu (kirjutajate hulgas arheoloogid A. Äyräpää, A. M. Tallgren, J. R. Aspelin, J. Rinne, ajaloolane K. Grotenfelt jt.), III Karjala rahvas (ülevaade karjalastest statistiliselt, nende antropoloogiast, keelest, etnograafiast, usundist, rahvaluulest ja -muusikast jne. — autoreiks I. Härkönen, K. Hildén, K. F. Karjalainen, Joh. Kujola, J. Kalima, I. Manninen, T. I. Itkonen, U. Harva, V. Salminen, K. Krohn jt.), IV Karjala majanduslik ja vaimline areng, rahvuslikud liikumised (autoreiks ins. R. Castrén, U. Brander, A. Salmela, A. Sihvo jt.), V Karjala vallad ja linnad, administratiivne jaotus (koostanud I. Härkönen), VI Karjalasi ja karjala sõpru (Karjala kultuuri, uurimise, majandusliku tõusu alal, ajaloos jne. silma paistnud karjalaste ja väljaspoolsete Karjala sõprade biograafiaid, autoreiks ms. A. R. Cederberg, M. Haavio, I. Manninen jt.), VII Karjala ja soome kultuur (Karjala osa soome rahvaluules, kunstis, teaduses jne. — kirjutanud A. R. Cederberg, V. Salminen jt.). Juba autorite nimestik ise garanteerib töö kõrge kvaliteedi. Teatavad osad selles sisaldavad andmeid, mille otsimine ja leidmine teistest allikaist on eemalseisjale väga raske või koguni võimatu (näit. Karjala rahvuslik ärkamine ja rahvusliku autonoomia üritused ning vastavad sõjalised algatused a. 1918—22, kreeka-katoliku usu, kloostrite jm. mõju Karjala saatuses jne.). Käsitluse alla kuulub kogu ajalooline Karjala ala, Kümijõesest läänes Äänisjärveni (Onegani) idas, lisaks veel vanad karjala asunikud isurid Ingeris ja XVII sajandil Karjalast lõunasse asunud Novgorodi ja Tveri karjalased, isegi Petroskoi (Petrosavodski) ümbruse erihõimulised lüüdlased ja vepslasedki. Nii siis on probleemistik õieti komplitseeritud ega ole siis ka ime, et kõik alad pole ühtlase fihedusega käsiteldud. Nõnda on materjalide kättesaadavuse tõttu eriti rohke tähelepanu osaliseks saanud Soome Karjala, kuigi viimane — eriti Viiburi ümbruse Karjala, aga ka Soome Põhja-Karjala — etniliselt ja rahvus-kultuuriliselt peale Stolbova rahu (1617. a.) on asunikude tulvaga Savost ja mujalt Sise-Soomest nii „soomestunud“, et seda ala (välja arvatud Laadoga põhjaranniku Soome) peaks käsitleva Karjalana suuremate reservatsioonidega. Seevastu oleksid Vene Karjala puhtkarjalalised olud teose proportsioonidele vastavalt nõudnud laiemat ruumi. Aga arusaadavalt pole sealsete andmete saamine, eriti mis puutub Nõukogude-Karjala olevikku, kerge, ja seepärast peab tänuga konstateerima, et on antud kühidaidki ülevaateid ka Nõukogude-Karjalast, sealseist majandusoludest (lk. 629—649) ja kultuuriseisundist (lk. 731—744). Vene Karjala kultuurilise olukorra paranemise suhtes tullakse lõppkokkuvõttes ikkagi kaunis tunnustavale seisukohale.

Arvestades peale sisulise tüseduse ja mitmekülgseuse veel „Karjalan Kirja“ rohkete õnnestunud pildimaterjali ja kaardistikku, võib kindlasti väita, et keegi, kes teeb tegemist Karjala mineviku või olevikuga või tunneb midugi huvi karjalaste hõimu vastu, ei saa mööda minna sellest väärtuslikust teosest. Ilmesti toimetustöö kiirustamisest seletub, et töös esineb paiguti segavaid trükivigu (näit. lk. 518 rida 17 alt *vämuodon* pro *välümüodon*., sealsamas rida 18 alt *Aunulien* pro *Aunuksen*, lk. 732 r. 3 alt *V. 1916* pro *V. 1816*), kuid suurteose koguväärtust allakiskuvall need ei suuda mõjuda.

J. Mägiste.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski, abitoimetaja D. Paigl. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.
„Postimehe“ trükk, Tartus 1933.

ARSTITEADUSLIK KUUKIRI

EESTI ARST

XII AASTAKÄIK 1933

Väljaandja: Eesti Arstideseltside Liit.

Vastutav ning tegev toimetaja: Prof. dr. med. A. Valdes.

Toimkond: S. Lind, H. Normann (toimetuse sekretär), S. Raudsepp, E. Saareste, V. Steinfeldt, A. Valdes (toimetaja) ja W. Wadi.

Toimetuse address: Prof. dr. med. A. Valdes, Tartu, Gustav Adolphi tän. 44. Telef. 13-68.

Talituse address: „Eesti Arsti“ sekretär eradots. dr. med. H. Normann, Tartu, Väike-Tähe 1. Telefon 11-55.

Tellimishind: sisemaal $\frac{1}{1}$ aastas postiga 7 krooni 50 snt., postita 7 kr., $\frac{1}{2}$ aastas postiga 4 kr., postita 3 kr. 75 s.; välismaal $\frac{1}{1}$ aastas 8 kr. 50 s., $\frac{1}{2}$ aastas 4 kr. 50 s. **Ajakirja numbrid saadetakse ainult neile tellijaile, kes tellimisraha ette on tasunud.**

Tellimiste vastuvõtmine: talituses, kõigis E. V. postkontoreis, Tartus ka Akadeemilises Kooperatiivis ja Üldises Ajakirjanduse Kontoris.

Kuulutuste hind: $\frac{1}{1}$ lk. kaantel (tiitli-leheküljega kaasa arvamata) 30 kr., $\frac{1}{2}$ lk. 15 kr., tekstis erilehtedel $\frac{1}{1}$ lk. 25 kr., $\frac{1}{2}$ lk. 12 kr. 50 s.

Kes kirjutanud?

Mis kirjutanud?

Kus kirjutanud?

Kerge vaevaga võib leida kõik kirjanduslikud allikad Eestis 1918.—1930. a. ilmunud arstiteaduslike ja piiralaliste kirjutiste kohta raamatus:

Eesti meditsiiniline bibliograafia

1918—1930 ühes piiraladega.

Koostanud dr. med. H. Normann. „Eesti Arsti“ kirjastus 1932. VIII+218 lk. Hind kr. 3.50. Tasuta kaasanne „Eesti Arsti“ X aastakäigule (1931. a.).

Sakala

Asutanud C. R. Jakobson a. 1878

Suurim,
vanem, loetavaim ja
mõjuvaim provintsileht
Eestis!

Ainuke
soodus reklaamivahend
Viljandi linnas ja Sakala-
maal!

Üldiselt
tunnustatud üheks
paremaks ajaleheks
Eestis!

Suhteliselt kõige rohkem
läbilõõnud ajaleht Eestis!

Sest —

iga kümnes inimene Viljandimaal tellib
iga 3—4 elanik Viljandi linnas ostab
ei ole maja Sakalamaal, kuhu ei käiks

SAKALA